

821. 163. 41-32.09
Максимовић 2. (049.3)

МАКСИМОВИЋ

КАКО ОНИ ЖИВЕ

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКО И ТИПОГРАФСКО ПРЕДУЗЕЋЕ ГЕЦА КОН А.Д.

Кнез Михаилова улица, 12

1935

886-32 178
ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ

КАКО ОНИ ЖИВЕ

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧНО И КЊИЖАРСКО ПРЕДУЗЕЋЕ ГЕЦА КОН А.Д.
Кнез Михаила улица, 12
1935

И др 1053

ШТАМПАРИЈА
ДРАГ. ГРЕГОРИЋА
БЕОГРАД

Деда је човек

Напољу је жега, али се не осећа у пространој приземној трпезарији уских прозора као на црквама. На њима и на вратима завесе су од винове лозе, па је у трпезарији зелен полумрак. По зидовима висе слике свештеника са бројаницама око врата и према истоку неколико икона. Испод њих сточић и на њему крст. Трпезарија мирише на тамњан и босиљак, јер деда у њој често крштава.

Већ неколико дана деда је од јутра до мрака у мантији. Најмлађи унук Заре мисли: „Деда није човек. Сасвим је друкчији него други људи.“ То му потврђују и неразумљиве дедине речи кад крштава и његова велика дуга брада. „Колико ли је требало времена да му порасте толика брада?“ пита се често. Чини му се да деда постоји од памтивека, можда још од Нојевог потопа, и да је сигурно познавао Светог Саву.

Сада седе за ручком. Напољу је жега, али се деда огрнуо капутом, а унуци шаловима. Около зидова иду клупе од храстовине, потамнеле временом. Сто је развучен, да би сва деца стала. Добра је школског одмора и сва су се искупила у село. Ево, отварају се врата и споља топла јара и млаз светлости нагло јурну са женом која уноси јело. Деца се отимају које ће више насу-

ти, боје се да за после неће остати. Деда напротив узима све на дну тањира, али сваки час сипа. Заре броји колико би то испало кад би се наједном насуло. Деда левом руком придржава браду док једе. „Ала би било смешно кад би му се сад просула чорба”, мисли дете. Гле, деда је већ ручао и пије воду, а с часа на час, кад више повуче, чује се сркање. И дечак би хтео да пије тако, али не уме.

После ручка отпочиње разговор. Деда се обраћа редом свима унуцима, али меша имена: Мару зове Зором, Наду Загом, Мила Заром, Павла Божом. И не само то, меша и од којег му је детета које унуче. Обрати се Милу с питањем:

— Шта ти ради отац? По старом?

То се међутим односи на Заретовог оца, дединог сина.

После тога пита Наду:

— А Нати се, велиш, не свиђа у Београду?

Види се, он мисли у расејаности да је Нада њена ћерка, а Ружа и Новак су несрећни како деда може да заборави да је Ната њихова мати.

После се деда распитује за школу. Пуши, гледа кроз дим негде далеко, очи му се мало смеше, и пита Мила:

— Ти дакле ове године све петице? То је лепо.

Миле је сав збуњен, не сме да призна да то није он што има све петице, већ Зора. Деца се смеше кришом, мило им је што је деда тако забораван. Заре мисли: „Како ли не погрешити кад крштава, па уместо молитве која треба за крштење не очита неку другу”. Ипак се на крају умири:

„Сигурно је добро крштавао, јер сви у селу имају имена и не изгледа да су некрштени”.

Најзад деда устаје, крсти се и каже:

— После подне ћемо у забран да оправљамо плот. Спремите ви мушкарци алатке, а ја одох мало да тренем.

Он увек тако говори кад полази на спавање. Заре не верује да уопште деда спава, јер кадгод се пробуди чује га у другој соби где нешто ради. Или му свећа гори, што значи да још чита; или се осећа дукан, мирис кафе, што значи да је зора и да се већ пробудио. Сад полази на прстима за њим, да види да ли ће бар дању заспати, и вири кроз танку пукотину на вратима. Ништа не може да опази, јер је кревет у углу, али чује шуште листови, затим прасне шум упаљеног палидрвца, куцка нешто у зид, помиче се столица, замирише дукан. Дете се враћа мислећи: „Значи, он не уме да спава.”

У радионици старији унуци спремају алатке, не даду му да се ничега дотакне. Ко би се одрекао задовољства да за деду спрема тестеру, чекиће, бургије, рендета. И још тој својој себичности дају изглед бриге за њега:

— Не дирај то, можеш се посећи! — каже Павле.

— Не мотај ми се око ногу, могу те погазити, — додаје Новак.

Он онда седа на праг радионице и посматра завидљиво шта они раде. Унутра је пуно тајанствених справа којих би се радо дотакао. Најзад се Алекса смилује и пружи торбицу од кострети пуну ексера:

— Ево, ти ћеш ово носити. Пази да не изгубиш! Да изгуби! Као да је он мали па да треба то да му напомињу.

У том се чују кораци низ дрвене степенице које шкрипе. Њему дрхти срце: то је деда, тако он иде. Јест, то се он јавља, али шта је то? Деда је човек, нема мантије. Обукао је капут и радничке панталоне до колена. На глави му нека капица као шајкача, само мало нижа. И тако је некако дошао танак и издужио се, сличан лептиру коме су скинули крила. Унуцима је скоро смешан. Ено га корача, као и сви остали, помиче једну ногу, па другу. Заре дотле није ни мислио како се то деда помиче: да ли клизи или лебди, или иде као и други свет. Смешан је, али је и диван нови деда-човек. За њим долази тетка, носи торбицу и даје Неранци.

— Овде вам је ужина. Мушкарци ће помагати деди, а ви ћете девојке, кад се сврши посао, спремити ужину.

Неранца је тако изненада постала важна личност. „Зашто ли је њу баш тетка изабрала да то ради?” пита се Заре. Размишља како би било да се размени с њом: да узме он ужину, а њој да торбу са ексерима. Али не, овако ће бити ближе деди.

До забрана нема много, али је и то за њега читав пут. И сви тако брзо иду, никако да их стигне, а срамота га је да призна да не може брзо да иде. Пролази се прво крај кошница. Пчеле около зује, ни бриге их што он туда иде. Ево једне једнако облеће око њега: сад око ува, сад око чела, носа, руку. „Решила се сигурно да ме

уједе”, мисли он и не сме никако да окрене главу. Али после десетину метара пчела застаје код плота. Међутим сад пристаје неко прасе за њим, стално му се врти око ногу. Он зна врло добро да прасад не уједа, али му је ипак незгодно што има таквог пратиоца. Не може да разуме што је оно баш њега изабрало. „Хоће ваљда да ме плаши, као да сам ја мали”.

Срећом, ево излазе из опасне области. Сад су на путу између два воћњака. Марија се окреће и зове га.

— Дај мало мени торбу, видиш, ја ништа не носим, — каже она обазриво, не сме отворено да му понуди своју помоћ.

И деда је застао. Заре би га радо узео за руку, тако је необично и пријатно дотаћи се дединих руку: оне се састоје само из костију, жила и коже. Међутим, он опет измиче и стално нешто узгред ради, затвара отворене вратнице, утерује овцу у пашњак, учвршћује колац у плоту, диже са пута стари ексер. На рамену му је секира, јер је она најопаснија међу алаткама и никоме не сме да је повери. Бела коса и брада му се лепршају.

Најзад су код забрана. Новак трчи да отвори капију, деда му довикује:

— Павле, полако. Преко прелаза ћемо. Капија се тешко отвара.

Сва деца то једва дочекују: нема за њих ничег пријатнијег него се негде пети, па ма и преко прелаза само. Шума сва блиста у сунцу. Птице задивљено гледају деду и његову пратњу. Бубе сулудо играју у млазу светлости. Паук се љуља

на влакну паучине. „Шта ли би радио да му се паучина прекине”, мисли Заре. „Ја никад не бих смео да се љуљам на тако танкој паучини”.

— Стигли смо, — каже деда, — спушта секиру на земљу и седа на пањ.

Али већ после неколико тренутака опет је на ногама. Кроз стазу осенчену гранама букава која води опет у светлост иде напред и чини се сав у ореолу. Узгред диже суве гранчице, чупа боцу, поткресује стабла младог дрвећа. Указује се иза плота широк бео пут и далеко на видику низ плавих планина.

— Неко је прелазио преко плота, разваљен је на неколико места, — вели он и одмах се лаћа посла.

Прво скида са Павлом вратнице и почиње кљештима да вади старе ексере па да закива друге нове, мало удесно или мало улево од места где су стари стојали. Заре му додаје један по један. Сад деда, хвала богу, зна да је то он, Заре, па га ословљава правим именом. Ипак сваки пут кад пружи руку с новим ексером задрхти од бојазни да деда не погреш.

Око вратница се ствара за час цела радионица и дрвљаник: Павле рендише даску за нов прелаз, Божа и Новак дељу коље, Алекса исправља на камену старе ексер, девојчице купе и верје да се не гази. Свак има неки посао. Зару се чини да деда не обраћа довољно пажње на њега и смишља чиме би му се удворио. Најзад поверљиво каже, да би га само он чуо:

— Деда, тетка је рекла да ти само волиш нешто да закиваш и да се плот није покварио.

Деда и не слуша. Замахује чекићем да цела шума одјекује. Постао је румен у лицу, и преображен као да се моли. Дрво мирише горко, из потока се диже хладовина; невидљива бића, можда ветар, можда птице, праве шум у лишћу. По дедином светлом лицу би се рекло да чита у себи оченаш, јер је све што око себе погледа Бог створио. Ту у шуми био му је ближи још него у олтару.

Наједном се чује ауто. Иза завијутка друма трчи сељак мали као печурка и довикује деди:

— Склони се, сад ће проћи владика. Склони се да те таквог не види.

И бежи даље да јави и осталима за долазак владичин.

Сви престају да раде. Чини се да у шуми нема више никаквог звука, кад је одјек чекића и секире престао.

Заре дрхти. Мисли: „Владика ће видети да је деда човек. Шта ћемо сад! Можда ће га ухапсити”. Чини му се да владика има пушку и да ће њоме нанишанити на деду, увући га у аутомобил и одвести далеко. Хвата га за руку и покушава да га спасе:

— Бежи, деда, да те не ухвати!

— Настави само да куцаш, — упада Павле, сијајући се од среће што се изненада тако необичан догађај десио. — Владика те неће ни познати, никад те није видео.

Опет сви настављају да раде. Праве се равнодушни. Деда је мало блед, нагао се над плот и десет пута удара по већ закуцаном ексеру. Иза завијутка већ излази владичин аутомобил. Зару

иду сузе: „Јадни деда, сад ће га ухватити”, и меће му главу у капут. Новак лупа секиром по већ забијеном коцу. Владичин ауто стаје. Међутим нико од унука не престаје да се креће, да лупа, да се претвара како је утонуо у посао. Деда полако говори Зару, мешајући га сигурно с којим од старијих унука:

— Откуд ме Новак наврати да останем! Шта да му кажем сад?

Владика излази из аутомобила. Лупа чекића и секире мало слаби. Само деда стално удара по истом ексеру, окренут леђима друму. Жиле на слепоочницама и рукама му набреккле. Чује се на друму глас:

— Црква је, ваше преосвештенство, у долини, а тамо преко шуме је свештеникова кућа.

Заре се ипак усуди да погледа на пут. Владика нема пушке, у црној је мантији, а око врата му велики златан крст о златном ланцу. Човек што му показује околину прилази Павлу и нешто пита. Заре се боји: „Сигурно пита је ли ово деда”. Сви чекићи сем дединог умукну, чује се Павлов глас:

— Да, иза шуме је свештеникова кућа... само он је у парохији... Јест... још пола сата па сте у Ваљеву.

Опет писак аутомобила и мирис дима и бензина. Ауто се пење на последњу узвишицу друма и нестаје га. Деца машу за њим рукама, смеју се. Деда се спушта на пањ и крсти се:

— Откуд данас ветар да га нанесе?

Деца га гледају као да је васкрсао из мртвих. Он се поново крсти, тражи очима Павла и смешећи се вели:

— Е, добро му ти, Алекса, рече да сам у парохији, иначе би било зло, можда би му пало на ум да сврати. Хајде, брзо купите алатке, па да се иде кући, — ужурба се затим као да је још био неспокојан.

Већ је вече. Гори шума на западу. Од узбуђења деца су заборавила ужину, једва чекају да испричају тетки догађај.

Деда опет иде напред. Успут послује: затвара капију на винограду, узима овце из пашњака и пред собом их гони кући, закива отковане плотове, поправља коље на прелазима, купи старо гвожђе на путу. И узгред шапуће:

— Е, откуд га данас ветар нанесе!

Заре трчкара уз њега. Све му се чини да га стари ован некако попреко гледа и да само вреба прилику да га удари, па воли да се нађе у дединој близини.

Пред трпезаријом жена отеклог образа чека да јој деда чита молитву. Он се пење у своју собу и кроз неколико тренутака се враћа у мантији. Није више човек. Ставља епитрахил и чита неразумљиве молитве, гледајући далеко негде кроз дим тамњана преко болесничине главе.

На тавану

Како је небо порасло чим је дечак сео у кола на станици. Ишао је у село и раније, али тада је одвећ мали био, да то примети. Брзо су се испели на висораван. Коњи су јурили и ваздух га је умивао нечим свежим и радосним.

„Колико земље, колико њива има у свету!“ — чудео се дечак не слутећи да постоји такво пространство. „А то је тек једна општина, а после колики ли је тек цео свет. Једна њива, две, три, шума, ливада, опет шума. Птице певају — мора бити да милиони птица живе само у овим шумама, а камо ли у целом свету“.

— Помози Бог, — јављају се сељаци у пролазу, додирујући кажипрстом шубару.

„Бог! Да ли сада види како летимо“, — мисли дечак. — „Сигурно му је мило. Толико је лепо брзо се возити. Особито када долази мрак. О, колико тога мрака има по јаругама. Добро је што се коњи не плаше, јер ако би се поплашили, могли бисмо правце у јаругу“.

Ту дечака обузе страх и ухвати се за кочијаша. И већ беше слободнији.

— Мало смо одоцнили, — рече кочијаш и ошину коње.

И збиља, дечак погледа око себе: шуме су сасвим црне. Никад није веровао да се шуме толико

у ноћ згусну. И поче мислити шта ли раде зечеви. Да ли су се завукли од страха у своје куће, или можда баш скачу по шуми. А далеко негде види се светлост.

— Шта то светли? — пита он шапатам.

— Механа, тамо ћемо се мало зауставити.

Опет се чује само топот коња и жабе са свих страна крекећу некако тајанствено, округло. Однекуд из дубине мрака. Никако не може да се одреди са које стране. А тужно је од те песме, дечак би скоро и плакао.

— Хоће ли скоро дедина кућа? — пита нестрпљиво.

— Још мало па ћемо је угледати.

Али то није тако мало. Дечак придрема. Тек изненада шкрипање капије, јаве се фењери, чују драги познати гласови. Он вечера. Тетка зна да скува тако слатку вечеру. И тањир, и кашике, и чаше, све је много лепше код деде него у вароши. Тако јасно звони кад случајно удариш чашом о боцу. Врата кроз ноћ чудно шкрипе. Попци певају са свих страна. Месец се помаља иза букве и гледа право у дечаков тањир.

Већ првих дана од свих привлачних кутова у селу издвојио се таван. Сигурним детињим инстинктом дечак је осетио да ће тамо наћи многа изненађења и новине. На таван се пење из дрвене кућице, несигурним лествицама, чије се пречаге клате. Таван је ретко бивао затваран. Одозго су вириле разне чудновате справе, старо одело, огромни црквени протоколи. Још одмах ујутру дечаку су казали:

— На таван немој да се пењеш, можеш пасти.

Тог часа он се одлучио да се кришом попне. Ушао је неопажено у вајат и стао се пети уским, шкрипавим пречагама лествица. Ево, већ кров замириша старином и сунцем. Глава дечакова је већ горе, треба још само да прекорачи онај страшни простор између последњег степеника и таванице. Једино деца знају колико је тешко попети се кришом на таван.

Најзад тамо је. Ћути неколико часака, послушају не зову ли га, да нису наслутили где се налази. Не. Све је мирно. Теткин глас се у даљини чује. Под бором крај вајата пијучу пилићи. Све је у реду, и дечак поче разгледати. Пред њим стоји стари расточен точак, зарђала мотика, кутија пуна искривљених ексера, расанула кошница, неколико откованих рамова — све о чему је тако дуго сањао. За гредама разне траве миришу снажно на припеци. У куту дедина огромна бунда, преврнута, налик на згуреног курјака. По полицама поређани протоколи давно рођених и умрлих и неке друге пожутеле од сунца књиге.

Нешто шушну. Дечак се уплашено трже. Међутим, све је и даље мирно. Под бором још пилићи пијучу, теткин глас чује се у даљини. Кроз црепове се пробио сунчев зрак и игра се у великој звезди паучине. Дечак почне да разгледа. Напуни црепове кривим ексерима, проваља се мало по бунди, скиде при том паучину са греде, покуша може ли ући у кошницу, онда стаде оштрити мотику, увезивати ликом старе рамове. Најзад би му доста игре и стаде да преврће протоколе. Ређала су се разна непозната имена, датуми венчања. Већ се и тим за-

сити и хтеде да склопи књигу, али наједном опази име своје мајке и оца.

„Боже, и они су записани! — помисли збуњено дечко. — Значи и они су се венчали. Мама онда сигурно није имала седу косу, била је девојка. Није имала ни деце”.

Даље стаде мислити како је то чудновато да је једном било време кад он није постојао. А тада сигурно није било ни његових другова, ни целе њихове школе. И дође му смешно како је то могло бити у свету кад њих није било. Просто није веровао. Најзад, уморан свим тим мислима, заспа.

Пробудивши се, сети се свега и пожелеле да с неким говори о томе. Онда се реши да пише другу Павлу, с којим је седео у истој клупи. То писмо је писао кришом, као да је богзна какве тајне јављао у њему. Деца још ни на шта нису огуглала и буде их стид од најобичнијих поступака. У писму су се мешала најоштроумнија запажања са најнаивнијим. Јавио је другу најпре о догађају са протоколом, о томе како му се једном мама и отац венчали и шта је све због тога он мислио.

После му је саопштио да роса заиста постоји, да ју је видео већ два пута на ливади. А онда му је јавио победоносно да је добио опкладу: јер дан почиње заиста и пре сунца, и светло је све још пре него што се сунце роди. После му је испричао како се уверио у неки физички закон о сунчевим зрацима, како је сваки час ишао под крушку да види како баца сенку, и да је у подне збиља била чајкраћа.

Онда му је јавио да је у селу много више неба и звезда него у вароши. Али да нарочито много има крушака, да их је у самом њиховом селу десет врста, и да су најслађе по његовом искрењом мишљењу ангираче. Испричао му је и о опклади са једним момком и како је морао да да банку, јер није могао да поједе тридесет крушака као тај момак. О крушкама је углавном било понајвише у томе писму.

Најзад се похвалио како је приметио да воли много да размишља о животу, и да је то почео баш откако је прочитао оно у дедином протоколу.

И, у дну самог писма, да је пронашао на тавану неки стари ексер, три пута већи него онај у школском зиду на коме виси табла.

Кроз неколико дана опет оде на таван, провири кроз пукотину да се увери да ли у дворишту збиља нема никог. Све је опет било мирно. Две три кокоши само лутају кроз осунчано двориште. Пред наслоном стоје испрегнута кола, јабука отпаде и откотрља се негде. Дечак онда опет поче читање протокола. Узе један сасвим са дна укоричен у зеленкасто пругасто платно. На уводној страни је стојало: „Симеун Петровић, парох бранковински“. „Ко ли је то?“ — помисли дечак. — „Сигурно неки рођак што се презива као деда. А сад га нема, нико га више и не помиње, мора да је већ одавно умро. Сасвим је чудновато како то човек умре, а умео је да пише и да буде поп. Волео бих баш да знам да ли се и он пео кадгод на таван“. И радознало даље превр-

таше листове. Ређала су се имена умрлих. На свакој страни по десет, а колико је тек било страна. Дечак стаде срачунавати. „Ужасно много. Преко хиљаду умрлих само у једној књизи! А сви су ти раније живели, — мишљаше он, — и сигурно се нису надали да ће умрети. Значи онда, и ми ћемо сви помрети једном и све ће бити записано. Морају, значи, умрети и деда и мама и тетка, сигурно морам и ја. Ништа не вреди, значи, бити дете, ни бити поп“.

Њега тад обузе страх. Пожеле да није на тавану већ негде у кухињи крај тетке. А никакo не сме да се макне са места. Чини му се ако се помакне и пође низ лествице доле, догодиће се штогод страшно. Кад негде у доњем дворишту замука теле. Дечаку већ би лакше: била је близу обала живота. Већ смеде да се креће и брзо, увек идући натрашке, склизну низ лествице и оде да тражи тетку. Хвала Богу, она је још била жива и пржила колаче за вечеру. И тај мирис колача и њено насмејано лице разнеше му страх. После вечере је опет писао Павлу, уживајући што има о нечему озбиљном да му пише.

Ускоро је дечак готово становао на тавану, а с њим заједно становале су горе и нека кокош на гнезду и теткина мачка. У последње време оне су највише привлачиле дечакову пажњу, и то због неких разговора са сеоском децом, и неких теткихних речи да ће се мачка Цица скоро омацити. Хтео је да се увери да ли је онако како су му деца говорила. Зато није испуштао из вида Цицу, која је у последње време била све уз-

немиренија, лутајући од дворишта до тавана и гледајући га молбено.

При том су га обузимале смешне дечје мисли. Да ли је, на пример, тако само код Цице, или мачићи постају тако и у вароши? И ти пилићи! Где су пре него што уђу у јаје? Како се то од јајета створи њихово перје, и кљун и ноге? И зашто кокошка одмах не излеже пиле, већ прво јаје. Те своје бриге о животу делио је увек са Павлом. Писао му је како је чувао говеда са сеоском децом и како су много разговарали. Како су га она питала да ли зна где стоји теле, пре него што се отели. И онда да је неки сељачић причао да је видео кад се отелила њихова крава Шаруља.

Јавио му је и то да ће се кроз неколико дана омацити теткина мачка, и да ће тад видети да ли је све тако као што причају.

Тако је сваки дан био пун догађаја, и остављао по траг у дечаковој души. Од скоро небулозног, сасвим неограниченог бића, постепено се стварала личност. И дечаку се чинило како се помало одваја од оних са којима је раније био једно.

А школски одмор је врло брзо дошао крају. Требало је вратити се у варош. Дечак је прикупљао шта ће све понети. У колицима, која је сам направио, лежало је неколико ексера, удица, клупче лике, две три шарене каменице, парче воска. Кутија жижица пуна на чиоду небодених буба. И још неких ситница којима се име не би могло дати, нити се погодити којом су својом особином заслужиле да пођу на тако далек пут.

Сваки тај предмет сигурно значио је по успомену, јер било је тешко растати се од тавана, од ливаде, од шуме, од места где су примљена прва искуства о животу. Вечера под хладњаком бивала је све слађа, деца су причала све чудноватије приче, таван је све лепше мирисао. Сада се дечак тамо смео већ и по мраку да пење. Његова стопала су већ познавала све неравнине на пречагама, без бројања је знао кад ће наићи која несигурна, расклимана. Знао је у мраку на памет где који предмет стоји. И размишљања о смрти, у таванском сумраку, већ га нису плашила.

Када се последњи пут, уочи поласка, попео на таван, већ је било вече. Лица ствари једва се назирала и тужно га гледала. Он прође, пипајући кроз помрчину, хтео је да узме онај велики ексер о коме је писао Павлу, али га је међу хрпом старог гвожђа било тешко наћи. Једва га напипа негде на дну сандука. Узгред узе и неку бургију без рукунице, и њу стави у џеп. Онда оде до угла где су лежали Цицини мачићи и узе једно. Да га нису викнули, ко зна шта би се још сетио да понесе.

Сутрадан рано ујутру кренули су на пут. Пред зору је ваљда била пала киша, те је траг точкова само био сув, док се остали пут влажан руменео. Птице су певале, пролетале су шуме, поток се чуо у јарузи. Али дечак то није скоро ни опажао. Мислио је само на оно што је оставио у селу.

Прођоше нека друга кола.

— Помози Бог, — ослови неко у пролазу.
„Да ли зна Бог све оно што је у селу било”, — помисли дечак.

Пред градом погледа у џеп да ли стоји у њему велики ексер што га је понео са тавана.

Догађај у учионици

То се догодило у пространој одаји са шест великих прозора, жалосних као очи у стараца. На истоку је висила слика Фрање Јосифа, доброћудна и плава као пролетње небо. Испод слике огромна школска табла чинила се окно у бесконачну црну неизвесност. У првим клупама седеле су девојчице у хаљинама од зеленог платна енглеске мисије. Иза њих младићи у оделу избледелом, шивеном код куће.

Још од почетка су, и професори и ђаци, имали осећање несигурности. Чинило им се да су на неком прекоморском броду, где је на брзу руку и привремено отворена школа. Бурни таласи нихали су брод. Сваки час је могла настати страшна непогода. С времена на време бивало је смешно учење ма чега: језика, историје, бројева и њихових односа, јер је садашњост била важнија од прошлости, јер се ничим нису могли унапред израчунати тамни односи неке опште судбине са малим животима појединаца.

Ипак школа се наставила. Ту није било много деце богаташке. Богаташи су се и за време рата могли поносити, и бити независни. Пошто су својој деци имали чиме платити домаће учитеље, говорили су, а можда и мислили, да је срамно слати децу у непријатељску гимназију. А цео дру-

ги, многобројни, свет, удовице, жене чиновника што су ратовали, занатлијске мајке, рекле су својој деци, кад је објава о отварању школа изишла: „Бог је ваљда један, ако га има. Нама је једино остало да живимо од свога рада; неће енглеска мисија вечно давати. А после, ко зна кад ће се ово свршити... Упишите се”.

Првога дана срца ђака била су се скупила у мале јадне оскоруше. Требало је да упознају професоре: да виде шта ће бити као пре, а шта ново. Професори су били узети са разних страна; од предратних биле су само жене. Прошао је срећно мађарски: Ирма Ђуркица, бела, са шишком на челу смејала се готово стидљиво на ђаке. Прошла је срећно математика, предавао је неки чичица инжењер и чинило се да неће бити много строг, какви су обично професори математике.

А последњи тога дана ушао је он: Пламен. Управо је био танки црни пламен. Стао је као свећњак на катедру и стојао прво дуго. Из првих редова гледале га ученице, тихе као буба-маре, иза њих дечаки озбиљни и пуни очекивања. Гледали су га нетремице, јер су некако знали да је он најважнији. И тада се почело то одигравати, тихо, минут по минут, у зраку учионице, плавом као пролетње небо.

Он је, Пламен, предавао историју. Рекао је да ће прво одржати једно уводно предавање како би га могли касније боље разумети, како би се могао с њима спријатељити. Онда је стао говорити, тако горећи на катедри прав као свећа.

Говорио је много. Говорио је да је страшно лице живота добило у тај час још оштрије црте:

да су се срца неких људи повећала, постала велика скоро колико сунце, и да су се срца других смањила, постала као излизани аустријски хелери. Он је то нацртао на табли. Ту своју шифру о нечему нацртао је, да се не би заборавила.

Тада се из задње клупе зачуо звиждук, отегнут и подругљив. Буба-маре су плашљиво помилеле по клупама. Главе дечака се хитро окренуле. У разреду је стојала нова личност. (Није у истини нова, била је ту од јутрос, али у некој полутами.) Стојао је у задњој клупи дечак изгледа смелог, а можда и дрског. Уста су му била мала, баш колико тај на табли нацртани новчић. И нешто је угорело у његовим очима, под челом пространим и бледим. Његове груди се очигледно биле стегле и као железни штит се истуриле да приме ударе. Међутим Пламен је прошао кроз редове зелених расклиманих клупа до у позадину учионице. Једном једином шаком коју је имао просецао је хитро ваздух. Зауставио се, погледао дечака у задњој клупи и опет поновио, како су срца неких порасла као сунца и других се бескрајно смањила.

Онда се јавила друга личност у разреду: младић у тамном оделу што је кројем опомињало на шумадијско сеоско одело. Тај младић није био леп, чинило се и да је прилично тих, али то само одмах, у првом трену. После се опајало да је плах и одлучан, и да му под првом бледом и храпавом масном лицу лежи једно друго светло и лепо. И он је устао и рекао узбуђено професору, срећан што се решио да му то каже: „Ви говорите истину; ми вас потпуно разумемо”. И ни-

ко се томе није зачудио, само су сви били узбуђени. Једна девојка је стала плакати, а Пламен је наставио свој говор као да се око њега ништа не догађа. Само ђаци га нису могли пратити као у почетку. Сви су се одједном сетили мале куће на обали реке, тамо где градске куће бивају све мање, где око њих расту траве, тополе и дудови, где је дечак из задње клупе живео са својом мајком и браћом.

Другог часа Пламен је одржао предавање о проналаску Америке, и опет при крају говорио о нечему, што је можда било његова философија о животу, и што је можда требало да буде нека морална потпора ђацима. Говорио им је да се опште добро не мери по добру појединаца, то јест да треба трпети за неко опште добро. Онда је цртао на табли правоугли троугао и говорио да неки људи у животу иду хипотенузом, страном благог успона, док други увек иду катетом. Ђаци нису баш тачно знали о чему им говори, али осећали су да их на нешто опомиње, да их позива да остану родољуби, да не буду себични. Тада се опет из задње клупе зачуо звиждук отегнут, дрзак, подругљив, да се нико није усудио окренути. Пламен је само погледао мирно у задњу клупу и наставио да говори, али ђаци га ни сад нису могли пратити: сви су опет мислили на малу кућицу поред реке, где је живео дечак са својом мајком и малом браћом.

И тако се то наставило, готово сваког часа: Пламен је и даље говорио о нечему алегорично, и остајао миран на сваки протест што се дизао из задње клупе. Зашто је ћутао: из презрења,

равнодушности, праштања? То ђаци нису знали, али су знали да онда и они треба да ћуте. Само им је личност њиховог друга постајала све тајанственија. Стали су мислити да можда он није шпијун. Увек ћути, подругљиво се смеје, замисли се безразложно, све сме, штогод га питаш зна; иде са Аустријанцима, путује негде по неколико дана, па изненадно дође. Све се то слагало са њиховим појмом о шпијунима. Девојкама се чинило да тамо, у задњој клупи, седи неки велики паук, или шкорпија, или нека друга, непозната, буба, гадна и опасна. Пред њим нико више није говорио, где су у кући сакрили брашно, ко у граду чува оружје, кад се говори да ће рат проћи и докле су Руси стигли.

И тако једном, тек је Пламен почео говорити, и рекао како се неки људи постепено неосетно одричу онога што им је дотле било најсветије (видело се да се спремио целога часа да говори), ушао је директор изненадно у разред. Гледао је збуњено као да је нешто крив, онда је пришао Пламену и тихо му рекао нешто. И отишли су. Ништа нису деци казали, ни: „Будите мирни“, ни: „Сад ћемо ми доћи“. Просто су их оставили. У таквим случајевима ђаци полуде, обузме их безразложна радост, што су неколико часака прекинули рад. Овога пута сви су ћутали. Било их је страх нечега; нешто су слутили. Један дечак је изишао из клупе, пошао вратима и рекао као да се правда: „Идем да пијем воде“. И потом се вратио нешто блеђи, него што је изишао. И ништа ником није казао, али је цео разред знао тог тренутка, да ће Пламен бити ин-

терниран. Сви су сигурно знали. Као да је та вест ушла са бледим дечаковим лицем, ушла са ваздухом, са светлошћу, са узнемираним жагором што је из ходника појурио на врата.

Тада се младић у тамном оделу узбуђено ди-гао, пришао свом другу из задње клупе и извадио из џепа револвер, црн и згрчен као тајанствена морска животиња.

— Можеш им слободно казати да имам оружје, — рекао му је и вратио мирно револвер у џеп. Нелепа површина његовога лица истањила се, готово је нестало, и испод ње јавио се његов прави лик, ведар и миран, осветљен неким великим осмехом.

Једна девојчица подражавајући му рече: — Наше брашно стоји у пећи.

Неке две друге, најмлађе у разреду, почеше плакати. Један дечак у очајању узвикну: „Шта ћемо сад?“ И сви изиђоше из клупе, и збише се у гомилу као преплашене овце. Само је он остао у клупи стојећи, са погледом укоченим, управљеним на пусте прозоре.

Тад је ушао чича послужитељ и рекао:

— Можете изићи мало у двориште, па радите полако гимнастику.

Ништа више не питајући ђаци су излазили тихо један за другим. Са врата сваки се окренуо на задњу клупу: тамо је стојао он још непо-мично и гледао у велике пусте прозоре.

У ходницима већ није било никога. Кроз полуотворена врата видела се у соби професора једна глава опуштена у руке, два три колута дуванског дима.

Постојавши неколико часака у дворишту, две девојчице што су такође становале крај реке, и један дечак, можда слугећи зло, вратише се до учионице позивајући друга: „Па хајде сад са нама, шта си се скаменио ту!“ Али он их и не погледа. Стојао је још увек непомично. Учинило им се да му је лице постало још дуже, а уста се још више смањила.

Али тек су се они вратили у двориште и рекли осталима, као правдајући своју нежност према њему! „Ено га још стоји као укочен, гледа у прозоре... Можда и није он крив“, чула су се два пуцња из дубине ходника, уплашени крици, лупа врата. Чича послужитељ је истрчао у двориште вичући: „Уби се онај несрећник! Шта му би, откуд ли му оружје! Све несреће у један сат!“...

Бурни таласи нихали су брод. Настала је страшна непогода. И како се онда учинило смешно учење ма чега: језика, историје, бројева и њихових односа, кад је у учионици лежао мртав друг, кад је професор већ седао на воз што јури у мађарске пусте; кад је на обали реке, тамо где градске куће бивају мање, где око њих расту траве, тополе и дудови, залуд једна убога жена очекивала сина да се врати из школе.

Амајлија

— Мир, дежурна је наша госпођица! — викале су редаре у другом разреду.

Наша госпођица била је госпођица Мира Петровић, стари професор историје, омиљена личност међу ученицама. Њу су све оне, и мале из другог и велике из осмог, звале тако рођачки. А њихова је била због тога, што је носила увек исти, чудног облика, шеширић; што је ишла увек огрнута пелерином; што је много викала, а није много кажњавала; што је имала врло дуг кажипрст и увек њиме нешто показивала: свеједно да ли нешто стварно или неку своју мисао. Њихова је и због тога била што је корачала више мушки, и на женске ситнице овог света није обраћала пажњу: да је само могло, она би често ципелу с леве ноге облачила на десну; и да је ученице нису опомињале огрнула би се често преврнутом пелерином и шешир би окренула како се не окреће. Њихова је била и што их је бранила. Од чега их је и кад бранила нису знале, само је у разредима владала вера да их госпођица брани. Била је њихова и што су знале неке њене грехове: то јест да је пре пола године задоцнила четврт часа и прошла кроз ходник на прстима, ваљда да когод не би чуо, и што је једном изишла случајно са цигаретом из канце-

ларије, и једном погрешила па казала уместо Муције Сцевола — Кај Сцевола, а после се насмејала, па им поверљиво признала да је расејана. Једном речи волеле су је и веровале да им доноси срећу.

И, ето, кроз неколико часака појавила се она. Попретила је кажипрстом на све четири стране, према отвореним вратима учионица, и занесено ходала ходником. А када би, дошавши до краја ходника, заокренула, пелерина би јој описала широк круг као сукња у балерине и потом опет нагло пала у мирним наборима.

— Имаш ли амајлију? — упитала је мала црна девојчица из последње клупе своју суседу.

— Немам још, — рекла је друга девојчица жалосно, — никако не могу да уграбим тренутак да је одрежем. Бојим се да се госпођица изненада не окрене. Пре неколико дана, кад смо опет имале рад, таман сам понела на одмор маказе да отсечем бар две три длачице са пелерине, а госпођица се нагло окрете.

— А скоро цео разред има амајлију, значи ниси вешта. То треба брзо, без страха радити. Ја сам једном, кад је госпођица крај мене стојала, извукла један кончић, и одмах сам, још истог дана, поправила математику. Све кажу да им амајлија из пелерине доноси срећу. Покушај данас на великом одмору. Не бој се.

У том се баш госпођица показала на вратима, викнула гласно: „Мир!“ и ако су деца била мирна, ушла у разред, па обесивши пелерину крај катедре почела рад. Причала је како је Ханибал са слоновима дошао из Африке у Италију. Деца су слушала и уживала, али као што се

ужива у музици; слушале су је и тонуле у своје мисли.

Девојчица до прозора је мислила: „Госпођица нимало не личи на маму, а ни на тетку.” Девојчица до врата се у себи смејала: „Наша госпођица тако смешно врти прстом. Има дугачак прст као у наше стрине.” Трећа је опажала: „Госпођица има пепељасту косу као у тате”.

— Шта сам сад говорила? — наједном пита госпођица и слази са катедре као какав громовник. Њен кажипрст се упери у девојчицу до прозора, и тај би тренутак збиља био трагичан, да се њене очи не смеше притајено.

— Није љута, — шапну наједном деца једно другом и весело дижу руке.

Пролазећи између клупа госпођица се дотиче сад руком, сад сукњом, дечјих лактова, косе. И од тога додира девојчице су срећне. Понека се стидљиво зарумени, понека нарочито седне на крај клупе, да би је она пролазећи додирнула својом одећом. Учини им се још много ближа него кад седи за катедром, скоро као да им је дошла у госте, у кућу. Много слободније је запиткују и причају јој своје бриге и радости.

— Молим вас, госпођице, мој тата каже да је историја старог века тешка за нас.

— Кад тата каже, сигурно је тако.

— А моја мама баш каже, — јавља се љубоморно друго дете, — да је много занимљива.

— Свака мама има право, — прекида разговор госпођица и смеје се. И сва деца се смеју.

У том зазвони. Из свих учионица појуре густе лавине деце и стану, се пробијати низ уско

степениште. Руке се дижу у вис, да би било у ходнику мало пространије.

— Сад можеш ишчупати из пелерине кончић или отсећи два три влакна. Пожури. Понеси маказе, — шапуће девојчица из последње клупе.

Обе девојчице пођу журно за пелерином и, кад су биле у највећој гужви, девојчица која још није имала амајлије одреже брзо са скута пелерине парченце, колико би притиснуо кажипрстом. Хтела је да одреже само два три влакна, али су маказе биле оштре и велике, около се деца гурала, рука дрхтала од страха, и на госпођичиној пелерини је остала рупа као од куршума.

Када се олуја одмора стишала, нагло се на степеницама указала госпођица са пелерином преко руке. Јурнула је у директорову канцеларију не куцајући. Девојчица са амајлијом, која се била сакрила иза ногара на којима стоје извешани капуту, чула јој је глас из канцеларије. Говорила је громко као да заповеда војском:

— Ако се одмах ово не спречи, једног дана ће ми одрезати и главу. Захтевам да се пронађе која је и најстроже казни.

Девојчица брзо извуче из џепа напрстак и амајлију стави у њега. Чинило јој се да ће ту бити најсигурније. Ослушнула је потом да се још штогод неће чути из канцеларије, али је госпођица већ тише говорила. То је увек био и на часу њен обичај, прво плане, па се одмах после утиша.

Кроз неколико часака опет се лава деце сручила у ходнике и учионице. И девојчица се готово склопљених очију, понесена тим таласом, упутила у своју учионицу.

На вратима се појавио директор, доброћудан, подебео човек:

— Брзо у учионице, — рекао је кратко, и сачекао на вратима да деца уђу.

После звона за наставнике ушао је са госпођицом и учитељицом ручног рада право у разред девојчице са амајлијом.

— Изнесите све ствари на клупу, — рекао је хладно.

Наједном се на клупама створиле књиге, поморанце, кифле, кришке хлеба намазане пекмезом, сличице, мале маказе, разнобојно платно за рубље. Директор је зашао од клупе до клупе и заvirивао у то ђачко богатство. Као са некаквих огромних висина посматрала је госпођица са катедре комешање у разреду.

— Свака има маказе, — рекао је директор сав збуњен и несрећан.

— Јесте, данас имају ручни рад, — потврдила је учитељица рада скрушено, јер јој се чинило да она сноси део кривице.

— Са тим трицама човек не би могао отсећи ни паучину, — приметила је презриво госпођица. — Треба видети има ли која веће маказе.

Затим је скут пелерине дигла високо и показала:

— Нека од вас ми је одрезала парченце пелерине. Одмах нека се јави која је учинила ту будалаштину.

Госпођица је, разуме се, била и љута, а опет и некако задовољна. Вероватно је слутила због чега јој деца сецкају пелерину. Нико бо-

ље од ње није знао разне луцкасте ђачке прерасуде.

Разред је одједном букнуо, постао је срећан због тога догађаја. Било му је пријатније него да су га изненада повели у циркус.

— Страшно! — викале су девојчице, а очима весело играле.

— Тек ће бити страшно, — рече претећи госпођица па зађе међу клупе.

— Мир! Мир! — утишавала су деца једно друго, у жељи да им не измакну ниједна реч ни покрет директоров.

Изненада се госпођица упуту последњој клупи. Тамо су седеле две девојчице, а стојале само једне маказице.

— А где су друге маказе, зар се обе служите једним? — упита радосно слутећи да је већ на зрела кривца.

— Ја нисам своје донела, — кроз плач се јави девојчица што је отсекла амајлију, а осећала је како је маказе скривене у рукаву боцкају.

— Само ти ниси донела, — засмеја се госпођица. — То је баш чудновато. А да их ниси сакрила гдегод?

Дете је већ гласно плакало, једва су се могле разабрати речи:

— Ето, прегледајте слободно торбу.

— Нека, нећу торбу, него да видимо на ком другом месту, — рече госпођица већ спокојно, и ухвати је за руку.

Девојчица је морала да одмакне руку од грудног коша и у рукаву зазвекта нешто.

— Ту си их дакле сакрила. А где је парченце од пелерине? — упита госпођица скоро благим гласом, желећи да дете што пре призна.

Чуо се само плач. Разред је једва дисао. А госпођица, као они мађионичари што одмах у двори пуној света погоде код кога се налази скривени предмет, скиде са девојчициног прста напрук и из њега извуче парченце пелерине.

— Можемо сад ићи, — обрати се она директору и кроз свечану тишину разреда, праћена задивљеним погледима, изиђе.

Сутрадан, седница професорског савета још није ни држана, а ђаци су знали већ шта се на седници говорило.

— Чујте, чујте даље, — саопштавала је са катедре редара млатарајући лењиром. — А кад је господин директор казао да цео разред мора бити кажњен, и Милица да мора добити тројку из владања, наша госпођица нас је бранила.

— Она нас увек брани, — одобрила су друга деца.

— Казала је господину директору да јој нисмо главу отсекле ако смо отсекле парченце пелерине, и да она не да да будемо кажњене.

— Зар је смела да каже тако! — дигао се неки гласић из гомиле.

— Ти мислиш ако се ти свега бојиш, да се и она боји, — ућуткаше га други гласови.

— А онда даље шта је било? — нестрпљиво упита Милица, чија се судбина решавала на тој чудној седници, која је тек имала да буде.

— Шта ће бити... Свађали су се после, — објасни редара.

— Професори! — опет се јави гласић.

— Па разуме се, на седницама мора да се свађа, — ућутка га редара.

Деци је било мило кад су то чула. Заборавило се на седницу. У разреду је настало весеље. Девојчица до прозора устаде и објави:

— Моја мама је знала госпођицу још пре кад је била у Нишу. Тада је госпођица имала косу и хтела да се уда.

— Да се уда! — зачуше се задивљени гласови. — То је смешно.

— А је ли тада носила пелерину? — дигао се опет исти плашљиви гласић.

Кроз ходник тад прође она, а деца поискаше из клупа и закрчише врата. Чинила им се потпуно нова. Гледала су је нетремице као да је каква, први пут у разред унесена, мапа Аустралије.

Украдени колач

Милица је седела у клупи до зида и дрхтала од узбуђења. Читао се домаћи задатак: „Живот у нашој породици,” и требало је још само три ученице да прочитају, па би на њу дошао ред. У почетку часа била је спокојна, чинило јој се да овај ред ништа неће нарушити. Али је наједанпут угледала како се Наталија сагиње испод клупе и једе велики колач с вишњама који је Јованка донела за ужину и показивала целом разреду пре него што ће госпођа ући. Наталија је седела иза велике Раде и тако је могла да се неопажено сагне и поједе Јованкин колач, који је стојао баш између њених и Јованкиних књига. Полако га је одвила и у три залогаја прогутала, иако је био врло велики. Милица никад није видела да се могу гутати тако велики залогаји. Друга деца су за то време била заузета слушањем, а госпођа је гледала у нешто неодређено изнад њених глава. Милица је сва узнемирена стала да размишља да ли да одмах каже госпођи шта је видела, или да мало причека, док не прочита задатак. Иако ју је вукло да она прва саопшти страхан догађај, плашила се да после тога не настане одвећ велика забуна и не прекине се читање задатака, а она је желела да час пре свој прочита. Зато је са зебњом очекивала кад ће на њу до-

ћи ред, молећи се Богу да Јованка за то време не примети да јој нема колача и не јави сама госпођи за крађу.

Срећом, задаци нису били дуги, деца су их читала брзо. Зора, која је седела с леве стране Јованке, на душак, као стидећи се своје исповести, прочита неколико реди исписаних крупно на још неушивеној свесци:

„Наш живот је обичан. Имамо два брата и две сестре млађе од мене, и још оца и мајку. Тата ради на железничкој станици, а мама код госпође Стане. У нашој породици је живот понекад леп, кад увече дођу тата и мама. Онда мама нешто кува и прича тати шта је разговарала са госпођа-Станом. А понекад мама, кад је много уморна и љута, истуче мога малог брата, или се са татом посвађа, па није весело ни лепо код нас. Али ја волим живот у нашој породици”.

Деца су слушала окренута главом према њој. Ипак се видело да их њена прича много не занима. Сигурно су многа слично живела. И чим је изговорила последњу реченицу, заборавила су на њу и стала дизати руке, надајући се да ће госпођа прекинути ред и почети да прозива из друге клупе.

Али она рече строго:

— Доле руке, до Јованке је дошао ред.

Сва се деца окретоше округластој руменој Јованки, из чијих је очију, осмеха, руку, свега бића зрачило задовољство. Гледала су је радознало, иако су већ две године седела с њом у истом разреду, као да не припада њиховој школи, ни њи-

ховој раси; чинило се да су и она веровала и осећала да су богаташи засебна врста света.

Јованка се испрсила, дебељушним шакама дигла високо своју свеску и са уживањем почела да чита:

„Ми живимо дивно. Мој тата је најбогатији у нашој улици. Он има аутомобил. Моји родитељи имају само мене, па ме мазе, зато је мени мило што немам још кога брата или сестру. Тада би они волели и њих а не само мене. Онда ја не бих могла имати тако пуно нових играчака и хаљина, морала бих све да делим са својом сестром и братом.

У нашим собама је много лепо. Најлепши је паркет, јер у њему може да се огледа. И фотеље у татиној соби су лепе: кад се у њих седне отскочи се у вис. У витрини у трпезарији имамо пуно сребра, зато што су сви наши послужавници и тацне и кашнице од сребра.

Ми се сви лепо облачимо. Мама носи свилене хаљине, а тата има пуно свилених кошуља. Мама каже да не треба никад куповати јевтине ствари, јер се брзо покваре. Зато она купује само најскупље и најлепше. И увек кад показује тати шта је купила, он је хвали да има укуса. А кад је код нас жур, госпође се диве како мама уме да све лепо намести на сто и тацне.

Ми сваки дан имамо колача. Мама каже зашто да бадава плаћамо куварицу, нека сваки дан меси колаче, и кува доста јела. Понеки пут кад се у ноћ пробудим, ја тражим који колач или бонбону. Звоним нашој девојци, а она ми донесе.

Ми смо сви лепо васпитани и паметни и добри. Тата је нарочито много добар. Он увек да штогод просјаку који нема руке или ноге, али се много љути кад дођу да просе неки потпуно здрави. Тата им онда увек каже: „Зашто просите тако здрави и млади, треба да радите. Сваки треба да ради. Ето и ја радим, па зато и имам”. А неки пут се почне просјак да буну и да изговара како не може да нађе посла. Али тата каже да просјак не говори истину, јер ако неко жели да ради, онда може да нађе посла. Зато се и сви ми у кући занимамо са понечим. Мама измишља која ћемо јела кувати и надгледа кад девојка спрема собе, затим води мене у шетњу. Тата иде у радњу, гледа да ли тамо сви лепо раде, срачунава после колико смо зарадили и смишља одакле ће коју робу да поручи. А ја морам да учим школу, да учим музику и француски језик. Тата зато каже да сам ја сигурно највредније дете у нашој школи”.

Јованка је задовољно села не сачекавши да је госпођа на то опомене. Лице јој се сијало од среће. У разреду се као каква галопирајућа зараза раширише рђава осећања: завист због колача и татиних фотеља са којих може да се отскаче, стид због сопствене немаштине, и жеља да се Јованки удвори и угоди.

Госпођа испод ока погледа по разреду, намршти се и, да би скренула деце мисли на другу страну, упита јесу ли у Јованкином задатку наша погрешака, ма да је у том часу то није занимало.

Нико није одговарао неколико тренутака. Деца на то нису ни мислила. Дигла се само Јованкина супарница, црвенокоса Јелена, и казала:

— Употребљавала је стране речи: фотеља, тацна...

Госпођа као да није слушала, хтела је ваљда да чује што више задатака и читање се наставило. Ред је дошао на Наталију. Она је била претерано бледа и бела девојчица, беле косе, белих обрва, и саме очи су јој биле толико јасно плаве, да се са стране чиниле скоро беле. Као да је пожурила на овај свет пре него што су је негде тамо у другом свету стигли да обоје. Милица опази у превозу изнад средњег дугмета на њеној кецељи мрву од колача, и дође јој жеља да се насмеје због тога. Али је Наталија већ почела читати свој задатак. Милице се учини да јој је глас још слабији него пре. У разреду су деца још шушкала, била су стално под утиском Јованкиног задатка. Међутим већ после првих Наталијиних реченица почела су се утишавати. Наталијин је глас тако чудно звонио тога дана:

„Ми смо пре живели доста лепо, док је мој тата радио и био жив. Али тата није читаву годину пре своје смрти радио. Сваки дан је негде ишао да тражи какав случајни посао и кад би нашао био је много расположен. Али је једном код нас било страшно. Тата је увече, кад је мислио да ја и брат спавамо, причао мами да не може више тако да живи и плакао је. Онда је нама толико било жао тате, јер га никад догле нисмо видели да плаче, па смо и ми почели у јастук да плачемо, да нас он не би чуо, јер

мене би било срамота да ме је чуо и било би ми га још више жао. А месец дана после тога тате је негде нестало и нашли су га мртвог на обали Саве.

Сад имам само баку, маму, три сестре и два брата. Наш најстарији брат је умро годину дана после тате. Имао је прво грип, па је после много кашљао и умро. Учио је седми разред гимназије и био много добар ђак. Поучавао је друге ђаке и зарађивао за кућу новаца, па помагао мами кад је тата умро. Мој брат је много лепо цртао. Сад мама и ја гледамо његове цртеже и много нам је жао што смо га изгубили. Мама каже често: „Хвала Богу што је тата умро пре, да то не дочека.“ Неки пут се мама плаши да није бата много радио, па се зато разболео. Зато нама сад не да да много радимо. Али опет ја морам да распремам собу, да перем судове, и да кувам ручак кад немам школе а мама оде на рад. Морам и баку да слушам, јер она не може да иде. А осим тога недељом помажем једној госпођи да донесе ствари са пијаце па ми она за то плати. Ово ми је много мило, јер могу онда мало да помогнем мами.

Мама увек каже да јој није тешко радити, само јој је тешко кад мора да измисли од чега да нам скува ручак, а нема пара. Неки пут је молимо да нам умеси колача и да нам скува ручак са месом, али њој никад не претекне за то пара”...

Читала је тако Наталија слабачким гласом, а деца слушала широм отворених сузних очију. Наједном се у разреду чуло гласно крупно јецање.

Јованка је, кад је Наталија споменула колаче, потражила руком свој колач и, видећи да га нема, ударила у врисак. Било је чудно видети њено округло румено лице обливано сузама. Као да се каква огромна лутка расплакала, као да су сузе текле из неких вештачких резервоара, биле су све необично велике и капале јој с носа, с браде, са прстију којима је трљала очи.

— Украли су ми колач из клупе, — прекинула је Наталијино читање громко плачући. — Био ми је у клупи у почетку часа, а сад га нема.

Деца су обично волела такве догађаје, али су се сад са свих страна чули гласови:

— Па нека ти нема! Шта вриштиш! Не прекидај Наталију!

Била су већ, под утиском Наталијине тужне приче, заборавила на Јованкине фотеље и паркетe и сребрне тацне, и на свилене кошуље њеног тате.

Али је она и даље гласно плакала, чинило се да се никад неће утешити због свог колача, те госпођа, једва се савлађујући, упита:

— Ко јој је узео колач? Одмах нека се јави!

Милице је срце лупало толико да јој се чинило да га чује. Био је дошао час да каже шта је видела, али сад за то није имала жеље. Хтела је прећуткивањем да се на неки начин освети Јованки што је прекинула Наталијину дирљиву исповест, а затим што је и њу спречила да свој задатак прочита, баш кад је ред дошао до ње. И осим тога, иако је још била дете, осетила је како нека страшна невоља притискује Наталијин

живот, и да неко ко никад у кући нема да једе колаче, мора да пожели туђе.

— Ко је Јованкин колач узео? — понови госпођа строго, али се деци учини да се та строгост њеног гласа односи на Јованку, а не на ону која јој је узела колач.

Девојчице су се окретале, слегале раменима, подвиривале под клупе. Милица са неким неодређеним страхом погледа у Наталију: њени бледи и провидни образи били су сад пуни румених пеге. Стојала је прво непомично и као несвесна свега шта се око ње догађа, а онда паде на клупу и зајеца ситно као пребијено, изгладнело куче. Госпођа је уплашено погледа и пође према њој, Јованка престаде да плаче, цео разред осети нејасну бојазан и бол, али се у том часу диже Милица и рече:

— Госпођо, ја сам јој појела колач. Хтела сам само да се нашалим. Молим вас, опростите ми.

Рекавши то покри лице рукама, и осети како јој се на косу благо спусти госпођина рука и једва чу, кроз брујање у својим ушима и весео жагор у разреду, госпођине речи:

— Нисам знала да си тако добра девојчица, Милице.

Подеране сандале

Математичар Зарић, стари професор у пензији, цело после подне је прегледао матурске задатке у својој хотелској соби. Могао је, истина, и шетати, напољу је сијало сунце, свет у свечаном оделу ишао главном улицом, али је он био стари савесан професор и хтео сваки задатак, после остале комисије, и сам да прегледа. С десне стране су му биле хрпе хартије, с леве је стојао тањир пун трешања. После сваког прегледаног задатка старац би појео по трешњу, да се освежи. И узгредно је размишљао. Особито се лако дало размишљати уз задатке из математике. Доста му је било да баци око па да види како је урађено.

Пошто је прегледао математику, стао је мало на прозор, јер је у соби било загушљиво и суморно. Пред њим се отворио живописан видик, по околним брежуљцима се црвенили кровови нових кућа; као дивови над осталим ниским зградама се дизали срески суд, гимназија и црква. А главни лук гвозденог моста градио је оквир некој кући обраслој у винову лозу. Како је већ био појео трешње и није имао чиме да се разнођава у раду, старац узме задатке из матерњег језика и поче да их прегледа на прозору. Прегледа један-два, па посматра видик, па опет пре-

гледа. Имао је неку потребу да сам себе награђује за труд.

Наједном се страховито узбуди. Скочи са столице, баци задатак који је читао, опет га узе и загледа се у њега приближујући очи хартији као да је рукопис био бескрајно ситан, или је можда ученик почео изненада, усред српског текста, да пише грчки. Тада преврте листове да види чији је задатак и још се више наљути.

— И то се зове омладина! — скоро дрекну он.

И опет поче жудно читати као да се докопао каквог рукописа од пре хиљаду година.

— И то ми се зове омладина! — понови он.

— Проповеда комунизам. И још девојка.

Бела, шиљата брадица му је дрхтала, рамена се дигла високо и нервозно се тресла. Проходао је неколико часака по соби, па је онда сео, наслонио главу на дланове и прочитао на слоге теме: „Шта дугујемо друштву у коме живимо”. Прелетевши потом погледом први стубац и забележивши нешто на парченцету хартије, дође ваљда опет до места где се први пут наљутио и стаде гласно да чита, љутито лупкајући оловком: „Али сви чланови друштва не осећају ову одговорност. Некима се чини да могу чинити што им је воља, па ма то ишло на штету других чланова друштва. Неки мисле да им је једина дужност да се брину о свом добру, не мислећи да ни њима не може бити дуго добро, ако није добро и људима око њих. Неки чак верују да је тако право, да су ваљда од неке више силе преодређени само за уживање, а други само за патњу. Али друштво у коме влада такав морал, таква не-

једнакост, мора пропасти". Старац на пречац прекиде читање, као плашећи се да не заборави примедбу која му је пала на ум и љутито написа са стране: „Кандидат са сувише страсти говори о друштвеној неједнакости", и, прочитавши још пола ступца, додаде: „Ученица незрело мисли да цивилизацију граде само гладни, а да је уживају само сити. Види се да је читала комунистичке књиге". И на крају математички одлучно записа: „Кандидат се као незрео одбија са усмених испита".

После овога, можда још љутит, а можда и неспокојан због ове своје на пречац донесене одлуке, стари математичар излете на улицу, где се већ спуштао сутон. С десне стране крај гимназије шетали су у гомили матуранти млатарајући рукама, у претерано живом разговору. Али кад га угледаше наједном, као аутоматски, руке им се умирише и говор постаде тиши.

— Нешто је љут, — шапну Смиља Поповић другу крај себе. — Да ли су нам добри задаци?

— Ако си на математици рђаво израдила, тебе ће спасти српски, шта имаш да се бринеш! — одговори дечак правећи се спокојан, али и он кришом погледа за старцем који је, као каква чудно хитра машина, увек истих покрета, промицао другом страном улице.

Сутрадан је пред почетак усмених испита била велика граја у директоровој канцеларији. Наставник матерњег језика је говорио:

— Смиља Поповић је, молим вас, моја врло добра ученица. Истина са математиком натеже, али у свему осталом је врло добра. И сигуран сам

да не исповеда никакве недозвољене идеје, него је просто дете убијено немаштином, па са мало више страсти говори о свему томе. Половина њеног задатка је под упливом Боже Кнежевића, а тај писац им се у школи препоручује.

Старац је жмиркао преко наочара спремајући се да одговори, али га је директор предухитрио:

— Она свакако не заслужује такву казну, ако би се чак и видео у њеном задатку утицај идеја које су сада узеле маха међу омладином. Уосталом, ја у њеном задатку не видим ништа такво. Све то што ви зовете недозвољеним и ненационалним идејама није ништа друго него искрено казано искуство једног бедом убијеног детета, како је већ добро запазио господин Петровић.

— А оно тамо место где говори да цивилизацију граде само гладни, а уживају само сити, зар се ви са тим слажете? — љутито упаде старац.

Господин Петровић се грохотом насмеја:

— Па и то је наша код Кнежевића. И није то она казала као ваљда револуционарну мисао, него просто, знате, омладина воли кад се нешто категорички тврди. Она не може само до пола у нешто да верује.

— То вам је пука сиротица, господине, — рече неким поверљивим, женским начином госпођа Милић, нагињући се љубазно према старцу. — Мати јој је праља. Једва чека да је види изведену на пут...

Бог би знао који је од ових разлога највише утицао, тек старац махну руком у знак помире-

ња, погледа нервозно на велики зидни часовник на ком је било већ скоро осам, и рече:

— Па нека иде. Ви је носите на души.

И, одредивши ко ће полагати пре подне, комисија пође да саопшти резултат. Пролазећи поред гомиле ученика и ученица старац примети танку, претерано високу девојку дечачког стаса и сасвим белих образа. Била је од осталих виша за читаву главу. У њеној појави било је и нечег тужног и смешног због те претеране дечачке висине.

— Сигурно је добра ученица ова оморика, — примети старац госпођи Милић показујући на високу девојку.

— Па то је наша Смиља Поповић. Видите како има интелигентно лице, — сва озарена одговори госпођа Милић.

— Зар је то она? — зачуди се старац љут на себе што му се свидела. — Види се да је мушкобања, — додаде затим скоро набусито.

Кроз неколико часака испит је већ почео. Прво је говорила нека плава девојка увојите косе. На њој је била школска униформа: црна кецеља с белим оковратником, али је кецеља била од свиле и у кроју, који је истина био по школским прописима, видела се ипак нека издвојеност. Она је села за сто пред комисију као што се седа у фотељу на концерту: спокојно и са умиљатим осмехом. Вероватно јој је, поред тога што је била свесна да је спремна, било унеколико свеједно да ли ће одговорити на питања. На њеним прстима спуштеним на књигу није се видео траг никаквог посла, никакав жуљ ни пега.

Одмах после ње дошла је Смиља, и утолико су се тужнији можда учинили њени прсти и руке. Иако брижљиво опране, њене дуге, кошчате шаке чиниле се недовољно чисте. Зглобови њених прстију били су тамни, задебљани, као код људи који дижу терете и раде напорне послове. На прстима се видели трагови опекотина и убода. Читава суморна историја о њеном животу ван школе биле су те њене руке. И сунце које је падало на њену кецељу откривало је под црном првобитном бојом другу зелену, као што се виђа на сукњама жена које дуго носе црнину. Она је седела неспокојно; покушавала је да се насмеши, али је тај осмех био неприродан као у болесника.

Старцу би непријатно од мисли које га обузеше због различитог изгледа ових двеју девојака. И да би се одбранио од њих, насилно је хтео да у себи изазове ранију љутњу, присећајући се неких места у Смиљином задатку, која су му се чинила нарочито бунтовничка. Али то није помагало, Смиљине руке су биле тако близу; њено бело узано лице, њено чело кроз које као да се провидело неспокојство које је обузимало, лебдело је испред самог старчевог погледа, и он пожелe да јој каже штогод што храбри и теши. Дошла су на ред и два дечака, али их он није скоро ни слушао, обузет мислима о Смиљи.

Пренуо се тек кад је дошао ред на математику. Плава девојка у свиленој кецељи била је опет спокојна. Држала је креду самим врховима прстију, као да се бојала да их не испрља. Старац случајно погледа на њене ципеле. Биле су пот-

пуно нове, од беле антилопе. Он помисли како би било да својој најмлађој кћери купи такве исте. Замишљао је њену радост кад их буде видела. Замишљао је како ће га пољубити и одмах отрчати у њима у шетњу. Затим је размишљао отприлике о том како се човек једино док је сасвим млад радује да се лепо обуче, особито девојке.

И трже се. Крај табле није више стојала плава девојка. Уместо њених ципела од антилопе старац угледа неке старе подеране сандале. То је Смиља Поповић била крај табле и мучила се да реши задатак. Али старца није више занимала математика, посматрао је Смиљину дугачку искривљену обућу. На њој потпетица скоро није било, кајиши су били скидани, и, видело се, код куће ушивани на неколико места. Иако беспрекорно очишћене црним ималином, назирало се да су некад биле жуте. Оне су, тако разваљене, чиниле Смиљину и иначе дугачку ногу још дужом. То су могле бити ноге и обућа каквог обешањака дечака, каквог слуге, какве сељанке, какве праље. И старцу опет дође тешко због мисли које га обузеше.

Видећи га смркнутог испитивач је сваки час уплашено опомињао Смиљу:

— Пази, пази! Како то да не знаш, то смо целе године радили.

Старац виде како Смиљине руке грчевито стежу креду и дрхте. И наједном му дође жао како то да плава девојка зна, а Смиља да не зна, и како да је она тако спокојна, а Смиља препла-

шена. То му поче личити на неку неправду, али му није било јасно ко је крив.

И изненада старац се диже и приђе табли. Смиља је постављала трећи задатак после узалудног напора да реши прва два.

— Сирота Смиља, — помисли у себи госпођа Милић уздишући.

— Човек је просто уобразио да је нека бунтовница и гледа да је сруши, — шапну љутито директору Петровић.

А старац спусти Смиљи руку на раме и рече:

— Зар је то баш тако тешко? Чекај да видимо. Напиши опет први задатак. Тако. Види се да имаш смисла за математику, пишеш лепо цифре. Е, сад посматрај. Зар не би ту могла само да измењаш знаке? Разуме се да би могла. А како би се сад ослободила квадрата па да ти остане непозната само на првом степену? Тако је, видиш.

На велико чудо комисије старац само што није водио Смиљину руку. Први задатак је био за минут готов.

— Сад иди на место, — рече јој потом, а лице му је блистало. И сагињући се редом до сваког члана комисије шапну:

— Потпуно је заслужила тројку; само јој покажи пут, одмах се снађе. Молим, ставите слободно три.

Смиља се вратила у клупу. Села је до плаве девојке, и узбуђено спустила лице на дланове. Ка-

ко је врло висока била, седела је неспретно, сва искривљена, а десно стопало јој је стојало изван клупе. Плава девојка је спокојно чекала да је прозову за питање из страног језика. Задовољно се смешила гледајући некуд кроз прозор. Испод клупе се видело како мирно стоје њене беле антилопске ципеле.

Ружица неће дар

Цело после подне је најстарија теткица уређивала велику учионицу. Обе пећи је наложила још у подне. Унутарња окна прозора још једном пребрисала, под премазала неком врстом уља. Школске клупе и столице је поређала око зида као што се ради по забавама у унутрашњости. Неколико саксија са зеленилом разместила је у прозоре. Упалила је најзад све сијалице. И тако је од обичне учионице, загушљиве и тесне, постала прилично пространа и светла дворана.

Око шест часова, пред последње звоно, ученица је око педесет завоја у белој хартији и ставила их на сто крај зида. То су били дарови за сиромашну децу школе. Споља је била потпуно нова, чиста хартија, али су у многим тим завојима биле старе ствари, које су имућнија деца поклонила. То су биле изношене радости оних који их сваког дана доста имају. У неким коцкастог облика замотуљцима ћутале су већ прочитане књиге. Над њима су већ други плакали и веселили се. Оне су вечерас имале да буду нова, нетакнута радост какве сиромашне девојчице. У великим округластим завежљајима били су већ ношени зимски капутути. На њиховим рукавима остао је облик лаката, а по скутовима мрље од мастила. Њима је суђено било да

поново веселе децу која на својим плећима још никад нису понела капут испуњен вателином, с оковратником од плиша и златним матроским дугметима. Било је и неких завијутака врло неправилног облика, као да се унутра крије какав камен. Они су крили ципеле којима се прсти и пете веће били излизали, у којима је једном неко безбрижно скакао. Сад су оне имале да се опет подмладе и поново обрадују друго дете у чију обућу улази вода, те мора да иде на потпетицама, да би влагу колико толико избегло; или које има с братом заједничке ципеле и не може да долази у школу, ако случајно и он има предавање у исто време. Било је и мајушних кутија. У њима су биле нечије лањске гвоздене циркле. Њихово место су заузеле месингане. Али свеједно. Ове ће сад имати нову судбину. Радосно ће их стезати неке друге руке које никад нису имале својих циркли. Све те туђе, старе радости требало је тога вечера да постану нове за децу која се ретко радују.

Већ стоји педесетак девојчица крај стола и чека. Дворана је тако топла, све су сијалице упалене, под је премазан уљем, у прозору цвеће. Разредне старешине ужурбано улазе и излазе, издвајају поклоне намењене свом разреду и стављају их на засебне клупе. Кржљаво, плаво дете стоји у првом реду гомилице. Да не носи хаљину могло би се помислити и да је дечак. Оно је збиља још средњег рода. Нетремице гледа у повећу кутију с леве стране. Образи су му претерано румени и сваки час приноси кажипрст десне руке носу. До њега стоји девојчица полуотворе-

них уста. И она је назебла, шмрче, ваздух јој никако не може кроз ноздрве. Њене дужице су у пола покривене горњим капцима и у беоњачама има неког бисерног сјаја, те се чини да су јој очи пуне суза. Она се загледала у завежљај неправилног облика, мотри хоће ли га њена госпођица издвојити. Неколицина се деце силом труди да не гледа у ту гомилу тајанствених ствари, и зато гледа некуд у таваницу, у пећ, у своје црвене прсте, у под. Међу њима је и Ружица. Она је толико провидна, да би могла бити јунакиња какве бајке. Главу држи мало дигнуту, и како јој и нос иде нешто навише, личи на какву лепу зверчицу која по зраку њуши. Рамена је повила, прсте руку држи испреплетане. Око ногу јој се начинила барица од воде исцеђене из ципела. Не где на лево од ње стоји нека бела гомила, али она још тачно не зна како та гомила изгледа. Срамота је да окрене главу на ту страну.

За то време су се дарови почели раздавати. Сваки час би кроз врата промакло по које дете са белом тајном у рукама. Нека су остала да до краја присуствују свечаности. Она су стојала до пећи и кришом загледала у оно што су добила. Нека су, да заварају траг, тобож радознало гледала око себе, а прстима опипивала садржину свог замотуљка: је ли унутра кутија, или су књиге, или капут, или ципеле. Понека су начинила мали прозор на хартији, да би провирило шта има испод ње.

— Ружица Поповић! — прозвала је танка плава госпођица и, загрливши девојчицу, предала јој велики округласт завежљај, сав мек.

— Ружица је сигурно добила капут, — шануло је неколико девојчица око пећи, судећи по величини њеног дара и знајући да није имала зимског капута.

А она је истрчала брзо напоље. Већ у дворишту ју је срео пљусак и хладноћа. Она је дигла оковратник свог памучног капутића, и, испруживши главу напред као они који се спремају за гњурање, појурила је кроз кишу. Али јој је трчати било врло незгодно, јер је ступала само петом десне ципеле и прстима леве. Тако јој је вода мање улазила у обућу. Међутим, хтела је час пре да стигне кући и одважно је, око средине пута, загазила и десним стопалом у воду. Мислила је, то ће ваљда бити последњи пут, јер је кроз мекоћу свог завежљаја опипала да се у средини налази и нешто тврдо: а то су сигурно морале бити ципеле.

На њено нестрпљиво куцање мати је хитно отворила врата. Уз скут јој се тискало и троје мале деце појуривши да искочи на кишу, као што појуре мачићи, кад се врата собе изненадно отворе.

— Да видимо, да видимо шта си добила, — весело је дочекала мати и, ставивши бели велики завежљај на сто, расекла ножем канап.

Унутра је збиља био плав матроски капут са златним дугметима и жуте спортске ципеле. Сви матроски капути личе један на други и Ружица није одмах погодила чијих лактова трагови стоје у рукавима, од чијег врата се оковратник излизао.

— Хајде, обуци брзо, да видимо како стоји, — рекла је мати и придржала Ружици нови капут.

Дете је у њега цело упало: једва су врхови прстију вирили из рукава, уска рамена нису могла да досегну до места докле су она прва, шира, допирала, скутови су висили скоро до чланака.

Али је мати задивљено кликнула:

— Дивно! Види, види, како је дугачак. Неће ти колена зепсти. Како је само дебео! Ала су рукави дуги, чуваће ти прстиће, и онако немаш рукавица. Де, окрени се с леђа. Пођи мало напред. Поширок је, хвала Богу, може ти трајати још четири године. Капути се, дабогме, и не мењају сваке године, то ни господа не чине.

Ружица је сва срећна ходала по соби. Попела се на столицу да се огледа мало. И, разуме се, свидела се самој себи: као златна пчела вирила је из огромног капута. Мати ју је опоменула:

— А ципеле! Хајде да пробамо ципеле да ли су таман. Мало су повеће, видиш, али ћу ја унутра натрпати хартије. А већ догодине биће таман. Видиш само како је ђон јак! Трајаће он и две-три године још. Де, проходај по соби. Је ли ти лепо у њима? Је ли топло? Да нису мало тешке? Али ништа, то не мари; боље и да су тешке, него да вода улази унутра.

Мати је ужурбано говорила и само обилазила око детета. Наједном се сва радосна сетила:

— Хајде, изиђи мало напоље, да видимо хоће ли ти бити топло. Полако само, немој пасти, праг је клизав!

Ружица је изишла у двориште на кишу. Проходила горе доле, неспретно газећи због величине ципела. Сем тога било јој је необично да ступа целом ногом, јер се већ била извежбала да иде на петама и крајичку великог прста.

— Како ти је? — питала је мати. — Улази ли вода? Не улази, разуме се. Хајде, стани баш у ту бару, да добро испробаш. Е, то је дивно. Волим ципеле у које не улази вода. А како је капутећ? Чува ли добро?

— Улази мало ветар унутра, можда ми је много широко, — рекла је уплашено Ружица, мислећи да томе нема лека.

— Ништа то није, притегни га мало, а ја ћу после преместити дугмета. Видећеш, одмах ће постати тешњи. Е, ходи сад унутра, доста смо пробали. Скини се. Дај да видим да ли збиља није вода ушла у ципеле.

И мати неспокојно увлачи шаку, пипа њоме око шавова, где се ђон и горња кожа састају и просто не може да верује себи. Никад у животу није носила ципела које не пропуштају воду, чак и кад су нове. Сва задивљена куцка савијеним кажипрстом у ђон као кад се куца на врата.

Наједном Ружица пада на постељу и плаче горко. Капут је одгурнула далеко од себе. На црној сатинској постави, на унутрашњем џепу, виде се жутим концем извезена почетна слова имена ранијег сопственика, два крупна Р. Ч.

Уплашена мати баци ципелу на под и, милујући дете по коси, бојажљиво запиткује:

— Шта ти је забога? Зар ми ниједан баш дан не може бити без бриге! Шта ти је, Ружице, наједном? Били смо тако весели...

На застирачу постеље сашивеном од разнобојних крпица дете је, не дижући главе, само јецало.

— Били смо толико весели, — брижно понови мајка, — па шта је сад?

— Не могу тај капут да носим, ни ципеле. То је дала Радмила, она што није хтела да седи са мном у клупи и што је све бежала од мене кад идемо у цркву у реду. Каже да ја нисам чиста, само зато што је моја кецеља стара и што ми је капут и што ми је све старо... — рече дете не дижући главу и удари у још гласнији плач.

— Немој плакати, она ће се покајати. А можда баш ово и није њено, — рече мати несигурним гласом, сва учвељена због увреде којом су јој такли дете и уплашена да збиља не морадне дар вратити.

— Њено је све, — опет горко рече дете. — Познајем по овим златним словима, видиш. И по дугмету познајем, има једно дугме без ленгера. И сетила сам се да су и ципеле њене. Познајем по кожном шниру и рецкама. Не могу то да узмем...

Мати сва клонула седе на треножницу крај пећи. У руци је још држала ципелу, једва приметно излизану на прстима и потпетици. С времена на време би куцнула ђон савијеним кажипрстом. Покушавала је да смисли штогод, чиме би наговорила дете да прими дар. Али никако није знала шта да каже. Малишани, скупљени у

гомилу крај постеље, уплашено су посматрали сестру.

Мати наједном као да сину у лицу и покуша, још једном да наговори дете:

— Кажем ти, Ружице, да ће се она покајати. Још ће те после више волети. Знаш као чича Петар што је тату мрзео, док га онда случајно није спасао од ватре, а сад га воли више него рођеног брата.

Ружица је већ била престала плакати, само је сваки час дубоко уздисала. На мајчину примедбу, вртећи главом и бришући сузе које опет појурише, рече:

— Ти не знаш, мама, њу. Она каже да сва сиромашна деца имају ваши и да зато неће да седи до мене. Не могу њен капут ни ципеле да носим.

Мати се тада нагло диже са столице, узнедароване ствари и опет их ћутећи уви у белу хартију, па завеза канапом неколико пута, као да се бојала да се не предомисли. Радмила је то одлучно и строго, да се Ружица побоја да се није на њу наљутила. Али је мајкин глас одмах разувери. Звонио је тако чудновато мирно кад рече:

— Врати то све сутра. Кажи да ти је много велико, да не увредиш госпођицу професорку. И дај сад тањире да вечерате ви, деца. Тата ће касно доћи, не треба да га чекате.

Ноћ је Ружици прошла у врелом полусну. По стотину пута јој се одиграла пред очима слика, како је све наставнице натерују да прими дар.

Међутим је прошло све лакше него што је очекивала.

— Зашто нећеш да примиш? — упитала ју је госпођица, пажљиво гледајући њене још од плача отечене очи. — Синоћ си била весела, је ли?

— Много јој је велико, — јавила су друга деца. — Она је много мања од Радмиле. Знате, њој су припале баш Радмилине ципеле и капут.

Ружица је сагла главу сва дрхтећи. Испод клупе је опет стојала читава бара од воде која се исцедила из њене обуће. Испод окрачалих рукава кецеље вирили су рукави мрке испране хаљине. Коса је на челу била придржана гвозденим искривљеном укосницом, али је ипак лете-ла на све стране. Видело се да је уочи тог дана измивена. Трагови вреле воде и силног трљања при умивању видели се још на црвенилом прошараним образима.

— То су твоје ствари? — упита госпођица Радмилу. — Ти си, мислим, недељу дана седела са Ружицом у клупи па си после прешла због кратковидости у прву. Је ли тако?

Сва зајапурена, Радмила је ћутала. Друга деца су прво бојажљиво, па после све гласније, са разних страна учионице, стала довикивати:

— Она, госпођице, није кратковида. Казала је то само...

Госпођица ово нагло прекиде, као бојећи се да до краја не кажу своју оптужбу:

— Не питам вас ништа. Доста.

Затим приђе повећој девојчици у последњој клупи и рече:

— Хајде, устани. Ти си, чини ми се, прилично већа од Ружице. Могла би, ако хоћеш, да са њом размениш ствари које си синоћ добила. И ти си добила капут и ципеле, је ли?

• Девојчица као да се уплашила од тог предлога, молбено је погледала у њу.

— Не бој се, — додаде госпођица смешећи се. — Теби ће Радмилин капут и ципеле још боље стојати, јер си с њом скоро истог раста, а Ружици ће бити сасвим таман то што смо теби били дали.

Тек после овог објашњења и осмеха госпођициног девојчица се охрабри.

— Добро, — рече задовољно. — Разменићу се са Ружицом.

И одмах је почела да развезује ципеле.

— То ћемо на одмору удесити, — прекиде је госпођица. — Поћи ћете лепо са мном у амбуланту и тамо се обући.

Ружица је сад мало дигла главу и бојажљиво погледала у наставницу. Одахнула је тек кад је видела да је њен осмех благо милује. Остала деца су, задовољна решењем, наслонила се удобно на седишта као што чине после тачног одговора. А Радмила је зачуђено гледала Ружицу. Она јој се сад чинила неко сасвим ново биће. Осећање стида и бола ју је обузимало. И као да је неко стално у њој шапутао: „Ружица неће дар... Ружица неће дар”...

Г р о м

Већ неколико дана се у селу није могло време да уједначи: плахи пљускови и грмљавине смењивали се са жегом. На узвишицама сеоског друма већ сат после кише дизала се прашина, док је у рупама још стојало блато и вода. Потоци су час излазили из корита, час сахнули. Јутра су бивала обично запарана, пуна потмуле тишине, па је око подне излазио иза планине облак, један, опрезан, као да иде у извидницу. И тек што је осмотрио огромну висораван окружену брдима, јавили су се и други тамни, округли, потом разбарушени, и прекрили цело небо за неколико тренутака. А онда је на још неисушену сасвим земљу пала киша шумна и нестрпљива, и жути потоци се сјурили у реку скоро не додирнувши ледину, као да су били од уља. Па је опет пред вече сунце надвладало облаке и зашло иза планине бацајући надалеко чудновату, месечинасту светлост. Тако се понављало већ недељу дана и сељаци су већ постали нестрпљиви. По таквом времену није им се жело, а већ је било време жетвама. Зато су, чим устану, прво помаљали главу напоље, да виде да ли је запарно или хладњикаво. И кад осете млак поветарац забринито стану размишљати, кад ли ће се време уједначити. Понеки је, истина, био и задовољан овим време-

ном, јер су од кише кукурузи у долини расли као да их ко вуче из земље и једрали. Они су, плашећи се да већина села не измоли Бога за лепо време, набусито говорили:

— Е, брате, сељаку не можеш угодити: ако је жег, не ваља, изгоре све; ако је киша опет не ваља. Пусти, брате, нека Бог о томе брине. Он најбоље зна кад шта треба.

У трећу суботу тога јула сељак Јордан устаде пре зоре. Небо је било сасвим чисто и ваздух хладнији него последњих дана. Жена му је већ била умала и враћала се с ведрима пуним воде уз брдашце.

— Могло би се жети данас у Врбовачи, — рече јој он, — канда неће бити кише.

— Па да жањемо, не вреди више чекати, може класје полећи, — одговори жена задихана од замора, и спусти ведрине преко којих се преливала вода. — Одох ја да пробудим децу.

Јордан оде да још једном прегледа српове, да спреми брус и врч за воду. Од свих пољских радова највише је волео жети. Увек га је у те дане обустављало побожно, празнично расположење. У дане орања поред свег расположења и наде мучило га је неразумљиво неспокојство. А у час жетве није више било сумње и неспокојства; под замахом његове бодре деснице падао је на земљу божји благослов. Видео је како је свака кап зноја родила стотине зрна жита. Зато је и овог пута већ при помисли да ће ићи на њиву да жање осетио свечано расположење као у празнична јутра.

Деца су на позив мајке одмах умала. Знала су да ће се на њиву, јер их иначе не би будили.

Ма да Јордан није био сељак имућног стања, волео је своју децу да штеди од терета. Он и жена су још били снажни, па су их заклањали где се могло.

— Обуци се, на жетву ћемо, — рече он сину, који је пошао на поток да се умије. — А и мени дај ону кумову кошуљу, — додаде обраћајући се жени.

У том је изишла из куће и девојчица. Убрану сву у пруге сукњу носила је опасану више струка, скоро под грудима, као што се носи у јужним крајевима. Преко младих, још нежних груди, имала је кошуљу од грубог платна из чијих широких рукава су вириле сунцем опаљене руке. У крупним очима те девојчице било је питомости, али је линија њених обрва и профила имала горштачку оштрину.

— Ти ћеш, Јано, спремити ручак, па ћеш онда на њиву, — рече јој отац, и начини се као да нешто послује, јер му је дошло некако необично жао што и она није могла поћи одмах с њима.

— Могла би мајка остати да спреми ручак — примети молећиво девојчица, и у забуни што се усудила да приговара очевој заповести скоро се заплака.

— Рекао сам и сад доста! — повиси Јордан глас, јер није волео да попусти деци, али му би криво што збиља није рекао жени да остане и спреми ручак, а девојчицу повео собом.

Зато хитро забаци срп на раме и пође ништа не говорећи, а жена и син се упутише за њим. Жена се само код вратница на дворишту окрете и рече благо девојчици:

— Ти знаш све како треба. Прво само баби узвари млеко! А после, кад пођеш, обуци нову сукњу, сретће те когод.

Хтела јој је рећи што утешно, помиловати је, остати уместо ње код куће, али се није усуђивала, Јордан није волео да се меша у његове одлуке. И тако, убрзавши корак, зађе са сином иза шуме, једва сусстижући Јордана.

Ускоро су се и остали у селу почели будити; на моткама у дворишту су се појавиле шарене застирке; голишава деца поседала на прагове. Јана наложи ватру у хлебарници. Хтела је за ручак да умеси питу од зеља. То је сигурно мати мислила кад је казала: „Ти знаш све како треба”. Тада се пробуди и баба, Јорданова мајка и седе на треножац крај огњишта. Била је сва смежурана и обема се рукама ослањала на штаку, тако је седела. Видећи Јану где сама послује промуклим гласом јој се јави:

— А где ти је мајка?

— Сви троје су отишли да жању, а ја ћу после кад спремим ручак, — одговори Јана што је гласније могла, јер је старица била глува.

— А ја сама! — прогунђа она. — Могу тако једном и умрети без икога.

Било јој је увек жао кад су без ње одлазили на њиву. Али је већ била сасвим стара и није се могла мицати од куће. Мотрила је сада пажљиво са свога треношца како унука приставља кромпире уз ватру, како се сагиње и дува у иверје набацано преко жара, како потом одлази у хлебарницу. Наједном се вал дима врати кроз широ-

ки, црни димњак и испуни целу кућу. Старици пођоше сузе и позва:

— Ој, Јано. Погледај-де напоље! Дим се враћа. Зар је данас било за жетву!

Девојчица, сва посута брашном које је сејала, истрча пред хлебарницу. Дувао је мек ветар и облаци се помањали иза брегова.

— Разићи ће се ово, — рече старици и врати се мирно унутра.

Хитала је са ручком, и после пола часа осећао се у дворишту пријатан мирис печеног хлеба и куваних кромпира. Два детета из суседног дворишта дођоше пред хлебарницу, молећиво посматрајући Јану као гладни кучићи. Кошуље су им се дизале на пупчастим трбушчићима и тапкали су нестрпљиво по блату које се још од ноћашње кише није било осушило. Јана им ужурбано пружи по комад пите, затим одвоји ручак за старицу и оде да се спреми. Спремала се дуже него обично, јер се девојке за жетву облаче као за цркву. Узе нову сукњу, кошуљу проткану свилом, закити се за појас неким мирисним лишћем, па, ставивши на главу тепсију с питом, у једну руку узе суд куваних кромпира и хлеб, а у другу лонац вреле чорбе, и тако се спусти низ двориште. Старица дође до врата, стави шаку над очи, разгледа небо па довикну:

— Јано, пожуре ти. Киша само што није пала.

И онда седе на праг и отпоче разговор са суседом што је радознало вирила иза плота:

— Ко је видео да се по оваквом дану жање!

— Па и ја се зачудих, кад одоше, — одазва

се суседа, и, провлачећи се кроз плот, дође те седе на праг код старице.

Међутим се небо све више колебало, биље стало снажно мирисати и низ увале покуљали бескрајни облаци као каравани. Планине се у часу претвориле у чудновате, дивовске сабласти, и због нихања облака и магли око њих, чинило се као да некуд путују.

А Јана је још ишла спокојно стазом. Зар је мало пута по олуји и грмљавини била у пољу. Ни на ум јој није падало да се где склони, убрзала је само мало кораке, осећајући пријатност од кретања на ваздуху после умора у хлебарници и крај огњишта. Насмешила се покатакд детињасто на мисао да ће јој мајка кад угледа питу од зеља казати: „Боље си умесила него ја”, и с времена на време је са задовољством гледала низ своју нову сукњу, прошарану угасито зеленим и црвеним нитима, јер је још била у оним годинама кад човека усређавају тако невинне ствари. И што је више ишла, газила је све гипкије, горштакчи, једва додирујући земљу, иако је носила терет на глави и у рукама. Нешто ју је неодољиво вукло да час пре стигне на њиву. Мирис зреле пшенице ветар је сваки час доносио са околних њива, и ма да је тог немирног часа у пољу било безброј гласова и шума, најјасније је чула шапат заталасаног класја. „Прво ћу, кад стигнем, одморити се мало под крушком,” помисли она, „па ћу онда жети”. Тако занесена није ни опазила да је дошла већ наспрам винограда који је био на по пута до њиве, ни да се сваки час отежало небо могло отворити и залити је пљуском.

Чобани склоњени у чардаку познадоше је:

— Јана чича Јорданова. Што ли се не склони! Ој, Јано!

Тада се изненадно трагични гнев грмљавине проломи над долином и бесомучно лину киша. А потом још неколико усамљених удара грома, па мртва тишина и шум пљуска свуд на целој огромној висоравни, па опет гром као да цепа земљу и зарива јој се у само срце.

— Морао је ударити негде у близини, — бојажљиво се јави неки људски глас, и учини се тако мали и слабачак после моћног гласа грмљавине.

Затим се пљусак нагло утиша, чобани бојажљиво протурише главе кроз прозор на чардаку и опазеше девојку где лежи на путањи. Тепсија с главе јој се далеко откотрљала, а из судава се просуо ручак који је ујутру спремала. Они се у часу скупише око ње. Лежала је мирно као да спава. Није се видело којим је путем смрт дошла до њеног срца.

А после нагло изгреја сунце иза облака, киша сасвим престаде, громови се погасише. Чинило се да су се једино зато спустили на земљу да пресретну Јану на путањи и да је зауставе.

На киши

Учитељица из Локава пусти ђаке раније кући, јер су се изнад околних планина почели гомила-ти муњом наоружани облаци. Стојећи на школском прагу занесено је гледала за децом низ пут који је, једина бела трака у целом зеленом простору, везивао њиве са кућама, село са оближњим гра-дом. Две капи крупне као трешње падоше јој на руку. Путем никоше црни клобуци кишобрана, који скакутаху и повијаху се под ветром. Пројури неко у двоколицама; лице му се руменело као летњи плод, под зеленим, пером закићеним ше-широм. У врту пред школом чинило се да сва-ка кап кише отвара по један цвет; ливада крај реке као да на очиглед још набуја. Између неба и земље већ је текао океан; пут се претворио у поток и јурио лудо у правцу града.

Потом наједном, кроз неколико часова, опет је све било светло. Безбројне заставе свежине, мириса, звукова ковиталале се и поздрављале ве-село једна другу. Довикивали се врхови брегова са црвеним крововима у граду.

У такве дане обично је долазила к њој бо-лесница што је становала код сиромашног сусе-да железничара. Обично је отварала прозор ма-шући руком.

— Кад умине киша, да прошетамо?

Иако удаљен, киша је доносила њен глас не-такнут и некако освежен.

Одлазиле су потом до сеоског гробља. Прво стазом кроз сабљичасту бујну траву, па путањом преко излоканих жила дрвећа, најзад кроз ливаду на висоравни. Учитељица је обично на овим шет-њама имала оне страшне мисли нејасне, које се ником не признају, од којих се човек плаши и стиди. Помишљала је да болесница жели увек да иде до сеоског гробља, јер можда слуги да ће тамо остати за увек, и хоће да гледа шта има у суседству, и каква је тамо боја неба, облик тра-ве; какав ваздух тамо веје. И да би сакрила своје душевно стање, учитељица је тад говорила пре-терано веселе ствари, градила се да не види куда иду очекујући са зебњом речи болесничине.

Сад јој у сећање дођоше нарочито два да-на. Једном су дошле до гробља и ћутећи посма-трале околину.

— Гле, да ли овај сељак увек овуд пред ве-че пролази? — рече изненадно болесница. — До-бро би било кад би свако вече овуда пролазио.

Учитељица се учини да није чула те речи, покушавајући да разговор скрене на што друго. Она показа тобож раздрагано, где у близини па-се стадо оваца.

— Да, мило ми је што ово стадо обилази око гробља, — одговори болесница.

А после мало ћутања додаде:

— Изгледа да је овде пред вече одвећ тихо. Боље би можда било да је гробље негде ближе пу-та. Како ви мислите?

— Али зашто? — рече смело учитељица, прикупљајући задњу снагу за равнодушност, и као да је разговор узгредан и случајан. — Добро је мало мира; у животу је иначе много буке...

Опет су заћутале. Болесница је загледала сваки кут шапућући:

— Лево је дакле њива са овсом, на истоку је село, у долини је шљива, десно шума! Биће песме птица!

Из шуме наиђе поветарац пун мириса боровине и загази у дубоку гробљанску траву.

— Као да земља постаје лакша од овог поветарца, — прошапта болесна жена као себи говорећи.

Па ипак из свих ових сетних речи било је непојамно задовољство и извештај светитељски мир.

Тога дана ћутећи су се вратиле кући. Учитељици се чинило да је нешто себи обећала, али тада није знала какво је то обећање, или није могла себи да га и призна.

Још чешће јој се враћала у сећање једна шетња дуж пута.

— Погледајте како природа раскошно враћа људима све што од њих узме. Кад гледам ову бујну априлску траву, разумем нужност умирања.

Можда су ове речи биле баналне, можда су могле бити непријатне, да их је казао здрав. Али учитељица угледа како под сјајем окупаних планина болесничин образ има неки зелени отсјај и укоченост коју стварају претерана узбуђења.

— Погледајте колико зелених сабљица траве вечерас радосно дише; — настављала је болесница, — видите ли тамо крај шуме збегове јагорчевине...

Она се нагло прекиде, можда од узбуђења, можда због изнемоглости и учитељица је понуди да се врате под изговором да се плаши новог пљуска.

— Само још неколико корака, до оног брежуљка, — одговори она са неком чудном страшћу, као да је иза завијутка чекао спас.

Крај брежуљка је лежала ливада пуна замршеног зеленила, зукве и сочног воденог лишћа. Киша задржана на широким листовима росила је по трави при најмањем поветарцу. Она беше пробудила све мирисе што леже обично у барској трави. Тамо околина мирисаше на забачена гробља, траву око старих манастира и јаруге дубоких шума.

Као да говори молитву коју је безброј пута рекла болесница понављаше своју мисао:

— Неће бити тешко претворити се у траву. Видите како је ливадама добро, увек су под кишом и ветром и сунцем.

При том жудно поче брати прегршти траве, залазећи дубоко у ливаду мокру од кише.

— Али можете назепсти! — једва се учитељица усуди да примети, гледајући је како гази све дубље и дубље у ливаду.

Наједном облаци се почеше опет скупљати. Њихова огромна тамна галија указа се у далеком заливу неба. Појурише муње од врха врху планинском. Околне ливаде постадоше тамно црне, само се светлело брдо изнад вароши.

Учитељица се уплаши новог пљуска и стаде звати:

— Пожурите, сад ће киша као из кабла.

Болесница се лено окрете. У тајанственом предкишном сјају чинила се као сабласт. И пре него што су се облаци истрезнили од првих муња, плусак се спусти.

На вратима сеоске куће недалеко од пута јави се неко и позва руком. Учитељица збуњена постоја још један часак под плуском, затим скоро несвесно потрча да се склони под кров. Сељанка појури са кишобраном према ливади, где је стојала болесница, једино људско биће које се није трудило да побегне испред кише. Чинила се као свештеник занесен вршењем неког тајанственог обреда, остајући на сва дозивања непомична.

Док су се враћале кући путем по којем су вијугали жути поточићи, она као да је намерно стајала у воду зането говорећи:

— Осећам како се у дан кише мртви веселе, како ничу кроз траву опет у дан и сунце...

И на дан када је умрла, опет је падала киша. Трава је као наочиглед порасла. Септембар се зеленео као да је мај. На ливадама се сретале звезде прстенка и шибље крај реке још је чувало руменкасте преливе на својој кори. Спровод није могао ићи преким путем, него је дуго заобилазио. Прошао је крај ливаде пуне барског биља и отишао далеко иза завијутка, до кога су обично ишле шетње. Иза кола је ишла учитељица са гомилицом других људи, а небом изнад спровода пловиле су два тамна облака свечано, нешто поиздаље, заустављајући се увек кад би се спровод зауставио. Над гробљем они набујаше као жалост, порастоше преко целог неба и све опет

засуше кишом. Ниче неколико тетуравих кишобрана, само учитељица због нечег свој не отвори.

Свега се овог она живо сети сад: био је први дан кише после болесничине смрти. Би јој јасно, да, ма громови падали, мора поћи на гробље. Неко нејасно обећање, немо задато, на то ју је нагонило. Сутон се ближио, али она се крете кроз перјанице бујне, сабљичасте траве, па преко излоканих жила дрвећа, па на висораван. Зеленило је тамо било густо и дубоко. Гране дрвећа су се састајале изнад хумки. Ограду су чували облаци зеленог жбуња. Само је најновија хумка била руменкасто-жута.

Учитељица се осврте, погледа у небо и седе на клупу.

— Добро је, — помисли, — од овог поветарца на висоравни земља збиља постаје лакша.

Пред саму ноћ прође исти сељак стазом крај ограде. Ишао је спокојно као и поред шуме и поред њиве са житом.

Она га, већ збуњена тамом што је около бујала, ослови:

— Да ли свако вече овуда пролазите?

— Свако, овуд ми је пут.

— Добро је, — помисли учитељица, — самоћа неће бити толика. А поред пута би било одвећ буке.

Страшно је први пут изићи из гробља у коме се неко близак оставља. Учитељица скупи сву снагу да изиђе на стазу што води школи. Још једном се осврте: лево је стојала њива, на истоку село, десно шума пуна песме, и доле школа и вијугави жути пут.

Љубав постоји

Босанка обазриво подиже главу кад је дежурни лекар изишао. Њена суседа, бледа женица што је говорила нишким акцентом, лежала је непомично. Госпођица из Сенте је дубоко дисала. Чинило се да је и мала Вера већ утонула у сан; капци њених затворених очију подрхтавали су као дечје уснице. И сви остали су спавали или се претварали да спавају, лежећи мирно као огромне беле ларве. Из повоја су им вириле само главе или само носеви. Понегде је и десна рука била изван покривача, као да се ларва почела тек да отвара.

Босанки се није спавало. Пред њом су се отварала небеса пуна покрета. Никад она у свом ранијем животу није знала да има толико неба. Управо можда је некако и знала, али га никад није наједном толико видела. Знала је да облаци живе збиља на небу, али никад их није гледала како то живе, како путују, како се мењају из змајева у медведе, из кула у вулкане, како се све промени, само док човек поглед окрене. Ето, и птице постоје. Управо она је и раније знала да постоје, али их није тако из дана у дан гледала како живе, лете, бију се кљуновима. Чудила се како јој је слатко да их гледа, као да су јој те птице деца. Потом је погледала још даље у шу-

му, што се повијала и мењала боју као море. Ето, и ветар постоји. Она га гледа како повија врхове борова претварајући их у таласе што се сусстижу. Раније је она ветар опажала само кад залелуја чаршаве прострте у њеном дворишту или јој однесе крпу са прозора; и слушала га само зими како се као куршум пробија кроз таван. Чинило јој се да и дан и ноћ тек сад примећује. Раније је дању била увек нагнута над неким послом, а ноћу мирно спавала. Није тада знала ни да љубав постоји. Управо знала је, читала је из књига, и муж јој је често говорио да је воли, али ипак раније није знала шта је она страшна, трагична љубав, којој сваког часа прети бол и раста-
нак. Није тада могла знати како се воле бродоломници, несрећници и изгнани из живота, како се воли оно што се може сваког часа изгубити.

Оштра зимска светлост провејана кроз маглу паде јој тешко на капке и она склопи очи. Покуша да мисли на своју кућу и мужа. Али су већ негде бескрајно далеко стојали гостинска њена соба са црвеним завесама, породичне фотографије по зидовима, компот у патент теглама, муж који се у малој босанској варошици цењка са сељанкама око свиле и миришљавих сапуна. Све се то отисло далеко од ње, као лађа низ пучину. Каткад је само могла срцем, као догледом, да привуче опет у близину све то што јој је раније сачињавало цео живот. Она покуша опет да разнежи себе према мужу. Хтеде насилно да се сети свог растанка с њим кад је пошла у санаториум. Сети се како ју је љубио дуго и чак плакао и би јој, разуме се, жао њега, само тако некако као

кад се читају жалосне књиге. Али и то је било тренутно. Гостинска соба са црвеним завесама потону опет негде, а муж се удаљи као да су се пре пет векова растали.

После мало зазвони за устајање. Госпођица из Сенте је тако брзо извукла руке испод покривача и принела свом танком лицу огледалце које је дотле стојало под узглављем. Мала Вера је цела искочила из бунде. Учитељица се брзо почела пудерисати и зачешљавати. Неко је у журби оборио даску, неко навио грамофон. Живот је нагло плануо; из ларви су излетеле девојке и жене, комешајући се по тераси. На мушкој веранди се исто тако подигла бука.

Са женске веранде сви су пошли, остала је само бледа женица. Она је можда сањала о свом малом сину, после чијег рођења се разболела. Он је био мост који ју је спајао са прошлим животом. Босанки би тренутно жао да је остави, али су минути пролазили, требало је журити у лов за мрвицама живота.

— Већ је прошло пет минута откако је звонило, — рече јој Далматинац, блед, висок младаћ, тако прекорним гласом, као да је закаснила пет дана. — Тако мало времена имамо за шетњу, зашто ниси брже сишла?

Парком је већ шетала госпођица из Сенте са академцем, мала Вера са доктором, учитељица са новим пацијентом. Низ друм су ишли други парови.

— О чему си мислила? Јеси ли спавала? — опет поче младић. — Ја сам већ коначно полудео, мислећи само о теби.

Босанка је ишла крај њега оборене главе, ништа не одговарајући. Могла би тако целу вечност ићи да не проговори, само да га слуша.

— У јуну ћемо заједно на летовање, негде где можемо бити сасвим сами, то сам данас одлучио, — опет рече он и онда уплашено упита: — Шта ти је? Зашто ћутиш? Зар ме не волиш? Видиш, данас имам тако много да ти кажем. Шеф ми је рекао да ће ми сутра дати блокаду. Мораш ми обећати да нећеш ни с ким шетати, док будем лежао. Обећај.

— Па то се разуме, како бих могла шетати с другим! — искрено се зачуди она таквој бојазни.

— Закуни ми се. Страх ме је. Све ми се чини, ако дуже будем лежао у соби, да ће ми те ко преотети. Јеси ли писала мужу, да хоћеш да се раставиш?

Звоно је опет позвало на лежање.

— Ах, то проклето звоно. Никад немам времена да ти кажем, да те питам све што бих желео. Увек имам осећање да сам гоњен.

— И мени је тешко, — опет просто рече Босанка.

Она се није умела изражавати тако књижев-но ни узбудљиво као он. Уздржано је одговарала на његове речи и зато, што није умела сакрити да не може да верује у срећу, којој се он толико надао. Сваки час је осећала страх: „А ако не оздрави! Шта би било, ако он морадне још дуго лежати, а мене врате кући”.

— Мораш ми обећати да ћеш ме целог живота волети. И само ћу тако пристати на блокаду,

ако обећаш да ћеш ме сваки дан обилазити, — уграби он још да каже.

— Немој се плашити толико, само тебе волим, — рече она и скоро устрча уз степенице, да би сакрила сузе.

Тако јој се увек после разговора с њим плакало. Пацијенти су причали да је касно дошао на лечење, и да га шеф само завањава предузимајући разна специјална лечења; а он је међутим говорио тако као да ће сутра бити потпуно здрав. Због тога је она баш можда тако упорно и са страхом мислила о његовој болести. И сада се некако сва уплашена уви и склопи очи, да би на миру размишљала. Као да су одмах ту иза њених склопљених очију биле његове зенице, видела им је грозничави болни сјај, и чинило јој се да још у својој руци држи његову руку. Сваку његову реч је поново у себи преживљавала, као да се плашила да их не заборави. „Нисам знала да се може оволико волети“, помисли она. „Чини ми се не бих могла живети, ако би се он још више разболео. Не бих се ничему више могла радовати“. И дође јој чудно како се још малочас могла онолико радовати животу око себе.

Сутрадан Далматинац није излазио у шетњу због назеба. Шеф је одложио блокаду за неколико дана, а лекари и сестре су стално трчали око његове собе, није се ни тренутак могло тамо привирити. Пацијенти су нешто уплашено шапутали. Они нису волели кад се лекари и сестре ужурбају. Онда се увек догоди штогод страшно. Не стане по неког ко је до јуче излазио на заједничке ручкове, ко је шетао, ко се смејао и волео.

Тако се, разуме се, догађа и тамо, у животу, али се то толико не опажа. Не живе сви тамо као једна велика задруга; не носе сви тамо исту ратничку кокарду, исти жиг, исти црвени печат грудобоље. Они тамо не помисле на смрт сваког вечера, не обрадују се сваком новом јутру, као бескрајно великом поклону.

Четвртог дана се Далматинцу отворила крв. На вратима се појавила заповест: Забрањен улаз. Али је Босанка ипак у подне крадом успела да уђе. Поп, који је заједно с болесником био у соби, угледавши је окренуо се прозору. Далматинац је лежао непомично, склопљених очију. Отворио их је тек кад је на свом челу осетио хладан длан. Кроз дубоко бледило и укочену жалост његовог лица ипак се проби нешто румени и радости.

— Мила, — учинило јој се да је рекао, — обећај да ћеш ме увек волети...

— Волећу, не бој се.

— И пиши већ једном мужу да желиш развод... Ићи ћемо заједно на летовање...

— Писаћу, не брини. Ћути сад, ћути.

Неко је ходником прошао. Босанка је почела часак, док се кораци нису изгубили, па пошла вратима не успевајући да заустави јецање, које је све гласније бивало. Болесник се срећом већ опет био занео и маска му се опет навукла на лице.

Увече су га одвели у неку другу собу, за себну, где је увек са њим била сестра и где нико више није могао улазити. А Босанка је морала и даље да иде на ручак, да лежи на веранди, да одговара на разна питања, да крије од других

своје мисли. И онда је настајала ноћ. Ноћи су збиља постојале, то је тек тада опазила, и биле су ужасно дуге, и пуне несанице и страшних прекиданих снова. Босанка никад ни слутила није да се живот управо и састоји само од дугих бесаних ноћи. Наједном је из њеног живота нестало свега другог, нестало дана, нестало неба, облака, ветра, птица, постала је слепа опет за све то, остале су само ноћи и немирне мисли. И бол. Она раније није знала шта је бол. Ни слутила није како је то нешто хладно, како има ужасне канџе и стеже срце сваког тренутка, како је то нешто мутно и тешко, што задржава дисање; како је то нешто због чега се сузе нагомилавају у грлу и пеку; нешто што направи провалије између човека и целог осталог света.

Видећи је дуго будну, бледа женица, Нишлика, која је с њом била у истој соби, покушавала је да започне разговор. Можда случајно, а можда да је некако, на свој начин, утеши, она јој је говорила, како јој се чини да се мала Вера заљубила у доктора, али да је то само уображење, и да ће после брзо проћи. После је тврдила да љубав и не постоји, да то само девојке себе залагују, али да једна жена никад не би била луда да се предаје томе осећању.

Босанка је обично ћутала, и ако јој се хтело да призна како она врло добро осећа да љубав није залагивање, да је напротив нешто врло страшно, што никад не пролази, да је нешто чему мора да се предаје, да се од тога не вреди бранити.

После неколико дана, на доручку, пацијенти су преплашених лица један другом препричавали

одломке страшног догађаја. И наједном су сви све знали, ма како да се од њих крило. Неко је знао да је дежурни лекар три пута трчао преко ноћи у Далматинчеву собу. Други је знао да је сестра јурила са неким инструментима. Трећи је спазио самог шефа кад се после поноћи отуд враћао. Четврти је видео кад су стигли рођаци. И наједном све је било јасно.

— Госпођо, драга госпођо, — позвала је ноћу Босанка своју суседу у соби, — тако ме је страх, пробудите се.

Жена је неколико тренутака отворила очи и потом опет заспала. А Босанка је остала сама. Бело лаковани ормани су светлели потмуло као метална огледала под светлошћу неке сијалице из парка. На изглачаном се линолеуму играо одблесак пламена из пећи. И све је наједном изгледало тајанствено, друкчије него јуче. Све су те ствари, чинило се Босанки, знале нешто о смрти и животу што ми не можемо да докучимо. Она опет покуша да пробуди болесницу. Хтела је да јој каже да није знала да може да се умре тако брзо, и да може тако страшно да се воли, и да може да се осећа толико усамљено; али је жена и даље мирно спавала. Она тада заплака загњуривши лице у јастук. „Зар се може бити оволико несрећан“, као да су говорила њена јецањем потресена рамена.

Чудотворац

Чудновата је публика тога дана испунила велику дворану Народног универзитета. По њој се већ могло видети да се не очекује музички концерт, ни мелодекламације руског путујућег певача, ни игра какве чувене балерине, ни строго научно предавање. Никад свет различитијег изгледа ни порекла није био окупљен у тој дворани. Седели су један покрај других радници и студенти, спортисте и трезвењаци, сиромаси и богати, свештеници и официри, професори и ђаци. Тако разнолик свет се искупља само приликом великих народних свечаности, где се због истих осећања сви изједначе као у часу смрти.

Већ у шест часова дворана је била сасвим пуна. Чинило се да више нико не може стати, али су разводници, крути као дрвене фигуре, сваки час проводили по кога до места. Ево прође свештеник још млад, али ваљда због своје огромне висине погурен и претерано мршав, тако да је мантија око њега лепршала. Ево бакалина са Вождовца. Бојажљиво се око себе окреће, први пут је ушао у ту дворану. У исто време га храбри и плаши што је толико света. Ево жене повезане као калуђерица, са два огромна ока неједнаке величине. По погледу јој се види да већ одавно не живи међу људима. Ево младог приповедача, чи-

је приповетке нападају критичари због претеране суморности и несавремености. Ево два студента. Чини се да никога не примећују. Руке су им одвећ чисте, дуге; лице одвећ бело, а дужице им тону у мутним беоњачама. Ево једне госпођице сувише здраве. Види се да ужива у свом ритмичном, сигурном ходу и груди самозадовољно пупчи као здрав редов. Ево носача. Сигурно је устао из постеле, кашљуца заклањајући учтиво дланом уста. Ево чувеног старог научника, професора хигијене. Коса му је потпуно бела, док се на ружичастом лицу не би могла наћи бора ни кроз стотину микроскопа. Ено уђе крупни фабрикант са Дунава, водећи за руку два претерано кржљава малишана: кроз дебели енглески штоф њихове плећкице су штрчале као кроз најтању памучну материју. Замирисаше на ружу две сестре девојке, као у старинска времена једнако обучене, које разводник одведе у први ред. А ко је ово? Сигурно некакав тежак болесник. Лице му је превучено скрамом жућкастог воска. Гледа толико грозничаво да личи на сулудог. Жена у сомоту рече мужу са негодовањем:

— Скоро је неучтиво тако болестан излазити међу свет. Још увек смо некултурни.

— И није социјално, — примети муж. — Наше балканске савести су такве. У Енглеској, на пример...

Говор му прекиде младић што је намештао справу за пројекције, баш до његове столице. У исти мах два човека унесоше на сцену платна на која су имала да се пројецтирају слике. Светлост се угаси и опет упали неколико пута. И сваког

пута, кад би настао полумрак, чуло се уздржано кашљање, почело радозналије посматрање својих суседа у столици.

За то време је у соби до дворане славни лекар разговарао са дамама. Одговарао им је све лепо и учтиво, смешио се заносно као и сваки светски човек; припалио цигарету једној госпођици, обесио мантил једној госпођи, двома подигао рукавице с пода, пружио столицу специјалисткињи за грудне болести — а у себи стално мислио на план свога предавања, на то да ли је дворана пуна, да ли је справа за пројектирање добро намештена, да ли је дошло неколико пацијената којима је лечење потпуно успело.

Госпођица Илић се закашља пушећи:

— Видите, докторе, имам туберкулозу, — рекла је кокетно. — Хоћете ли ме примити да дођем код вас мало да се одмарам?

— Дођите само, драга госпођице; био бих срећан да имам тако лепу пацијенткињу.

— И тако здраву, — додала је специјалисткиња. — Сигурно вам долазе већином они којима се већ не може сасвим помоћи? Наш свет чека да заглави.

— Да, обично тежи, — одговорио је славни лекар. — Али то није ништа, све се лечи.

Чак и у разговору са њом није заборављао тему свог предавања, и одговарао је у главним потезима, популарно, ако би се тако могло рећи. Свест о утешитељској улози била је тог дана код њега необично будна. Неуспеси, сумње, неодлучности, остале су у његовој соби за

рад, овде је био одушевљени мисионар једне нове вере.

— Чућемо вас, чућемо вас сад, — упаде покровитељски неки женски глас. — А можда је и време да већ пођете.

Он је, чини се, једва дочекао да се сврши све то празно ћеретање. Било је заморно једно говорити, а о другоме мислити. Зато после ове примедбе скоро нагло остави своје саговорнице и улете у дворану.

Поздравио га је буран плесак. Многи су искористили овај час шума и довршили разговор. Многи се удобније сместили у столици. Неки су променили место. Он је међутим једним погледом обухватио целу дворану, и осетио је. Срео се погледом са стотинама бића, која су му дуговала живот или здравље. У томе научнику живело је и велико дете и уметник. Радосно се осмехнуо кад је видео како се са дивљењем и обожавањем дижу до њега толике очи. Спазио је у другом реду како се сашаптавају две девојке, које по милости његовог знања и смелости живе још весело и показао им осмехом да их види. Умало није махнуо руком госпођи у трећем реду, коју је својом руком са ивице смрти вратио у живот. Хтео је од радости да помилује два дечака, које је он поново родио. Тако би радо спустио руку на раме носачу Личанину, кога је оспособио да поново испраћа и дочекује путнике. Али откуд овај оштри бол усред радости. Седи међу осталима младић чије лице је превучено скрамом жућкастог воска и чека његов поглед. Стражари негде у десетом реду

и не да му да победоносно прође даље. Таквог неумитног стражара још није срео. И исцељитељ је избегавао његов поглед и вратио тужно очи на своје прибелешке. То се мора опростити, и сам Бог некад заобиђе око бедника.

Час два био је под утиском младићевог молбеног погледа, а онда нагло то пресекао у себи и сабрао се. Пре изласка пред публику имао је намеру да одмах уђе у средиште предавања, покаже успехе у лечењу туберкулозе. Али је у том часу осећао потребу да почне некако песнички и ораторски. Просто му се чинило да то сви од њега очекују. Решио се да прво погрузи своје слушаоце у очајање, потсећајући их на све ужасе које туберкулоза сеје, да би их потом одмах што снажније обрадовао, утешио, показујући како је излечива.

Говорио је отприлике овако, занесен као библијски пророк:

— Туберкулоза спава и под мршавом постељом надничара и под душецима богаташа. Она се клупча и под прљавим узглављем бедника као и под меким јастуцима господе. Она улази и кроз мале и велике прозоре, вреба и са ниских и високих таваница. Она опасује и кошуље од кострети и топлу одећу од вуне. Она лежи у дну плитких и дубоких здела, у чашици суботне ракије, као и у пехарима шампањца. Од њеног отрова отежају руке и раднику и беспосличару. Она пада као олово и у сите и гладне желуце, леже као мора на свачије груди, односи свачије снове као страшни змај.

Учинио се да нема нигде спаса од те несите аждаје. У дворани је владало страховито ћутање. Они којима се кашљало задржавали су дах, трудили се да угуше тај немир у грлу. И настало је право олакшање кад је славни чудотворац почео други део своје беседе:

— Али туберкулоза је излечива...

На белом платну се ређале слике оболелих плућа и потом излечених. Штапић којим их је говорник показивао учинио се чаробан. Само од једног његовог додира болести је нестајало, срца су почињала поново да куцају, нарастала нова плућа као млада крила.

— Ово је слика плућа једног учитеља. Имао је тешку туберкулозу на обе стране. Три велике каверне. Имао је и грло болесно. И након лечења од године дана, кад смо употребили средства која нам ставља на расположење савремена наука, погледајте...

И чаробни штапић је показао на нови снимак.

— Сенки је нестало, под утицајем пнеумоторакса болесна места се зацелила, болесник је сасвим оздравио. Сад је као грмаљ, оженио се.

Негде у дну дворане учитељ о коме је реч и који је чак из села допутовао да присуствује предавању нежно се припи уз плаву младу жену и рече јој:

— Све је тако како говори. Из његових описа болести видим све о коме је реч.

Чаробни штапић је показивао даље:

— И ово је тежак случај. Болесник се показно јавио на лечење. Погледајте ову огромну каверну испод леве плећке. Вештачки ваздух није

успео, јер је било много зараслица на плућној марамици. Морали смо прибећи другом начину лечења. Извршили смо егзерезу, то јест једном операцијом подигли дијафрагму и тако је она притисла плућа, те се каверна постепено стисла и зацелила, као што видите на другом снимку. Сад је пацијент потпуно здрав, добио је унапређење за поручника.

После сваке нове слике стварао се мали жагор у неком крају дворане. Залечени болесници су се радовали кад у лекаревим речима и снимку плућа познаду да су они јунаци тих кратких, узбудљивих драма. То им је као и нека врста сведочанства била да су збиља оздравили. И тако ношени говорниковом вером и одушевљењем, постали су у тој дворани сви слични њему. Понеки, који су улазећи унутра личили на обучене лутке, постали су живахни и загрејани. Говорник је делићем ока опазио да и лица научника постају топла, нагињу се да боље чују. И од свега тога и његова лична вера је све више бујала. Био је потпуно убеђен у будући васкрс из те море која је толико времена притискивала свет и завршио је говор визијом тога васкрса.

После предавања пола дворане хтелo је да проговори коју реч са славним лекарем, исцелитељем и пророком најутешније вере. Мајке срећне приводеле су му децу коју је он вратио у њихова наручја. Вереници којима је оживео дане љубави смешили су се на њега са обожавањем. Лекари му у журби стискали руку и тражили нека обавештења, заказивали састанке. Представнице разних удружења позивале га на чај. Они који су

га први пут чули гледали га као најређи примерак људског рода.

Али ко то стоји код стуба и покушава да ухвати његов поглед! У том шаренилу одушевљених и срећних стоји неко и чини се као осуђен на смрт. Рекло би се да се сад дигао из постеле, Држи рамена погнута, и само кад га каква девојка погледа покуша да их исправи. Неколико пута је хтео и он прићи чудотворцу, али су га други претекли, у два три маха га је чудотворац окрзнуо оком, али никако да га погледа у зенице.

— То је дакле тај чувени специјалиста за туберкулозу? — упита младића чичица радозналих очију, који је посећивао сва редом предавања и концерте и загледа се задивљено у говорника.

Али је младић занесено гледао преда се, не одговарајући.

— И ви сте сигурно били господинов пацијент? — опет покуша чичица да заподене разговор.

— Да, неколико месеци, — нестрпљиво одговори младић.

— Добро, добро ће све бити, — изненада заврши разговор старац, као бодрећи младића и оде даље да се обавештава.

У том је чудотворац био дошао скоро до стуба. Био је још опкољен ројем родитеља, девојака и младића. Једва је стизао да одговара на питања:

— Не брините, ваш мали сјајно изгледа, — рекао је мимогред трговцу са Славије. — Чести-

там, честитам! — насмешио се на вереника. — Ви сте сад одлично, види се, — бодрио је сестре једнако обучене. — Треба мало да угојите своје малишане, иначе су добро, — добацио је фабриканту са Дунава.

И опет стари оштри бол, као малочас у дворани. Дошао је до младића наслоњеног на стуб. Видео је његову пружену, уздрхталу руку, али од толико других које му се пружају никако да стигне да је стегне.

И брзо одлази. Други га опет опкољавају, на друге се смеје. Живахан је као да је пребродио неку страшну опасност. Младић гледа за њим. Погнут је, само кад га каква девојка погледа исправи се.

Сутрадан је носач Личанин мало смелије попио две чашице ракије. Малишани фабрикантови су морали узети по пуну кашику рибљег уља помешаног са калцијумом. Вереници су одлучили да се кроз месец дана венчају. Учитељ је певушио у возу. Професор хигијене је радознало скинуо са полице црвену књигу и контролисао нешто о пнеумотораксу. Специјалисткиња за грудне болести се целог дана смешила сећајући се предавача. Жена у сомоту што се љутила због присуства болесног младића сваки час га се опет сећала:

— То је збиља некултурно тако болестан ићи међу свет.

А исцељитељ никако није могао заспати у својим путујућим колима. Гледао је фантастично

преламање светлости у заклаћеним и црним окнима вагона. Тај дан среће и успеха кварила је тамна пега, сећање на младића и његов поглед. Овај научник који се тако често такмичио са божјом вољом, издржавао најупорније борбе са природом, био је изненада побеђен налетом туберкулозе у плућа тог младића. Никакву погрешку није учинио, све је прорачунао. Безброј пута је немирно спавао размишљајући шта ново да предузме да би га спасао. Много теже болеснике је дизао за неколико дана, а морао је ту беспомоћно гледати како све знање не вреди ништа пред слепом вољом природе. Пожелео је толико пута да та ћудљива богиња изабере кога другог, да би му се наругала, само не тога младића који га је увек тако молбено и беспомоћно гледао. Сусрет са њим, та једина кап отрова у толикој сласти, учинио га је несрећним.

При том га је мучило нешто као грижа савести: зашто је увек заобишао младићеве очи? Каква му је то демонска снага сметала да га гледа? Је ли се то инстинктивно његово одушевљење бранило од сумње? Или је то можда био самилостан страх, да младић у његовим очима не прочита своју судбину. Ко зна, можда би и сам Господ од ког бедника окренуо поглед, можда не би волео да сретне какво своје неуспело дело. Можда тако већ и чини.

Опет су се светлиљке сулудо заковитлале. Заносећи се у нервозан путнички сан још једном је славни лекар видео негде у десетом реду дворане лице превучено воском и очи које зробоју његоз поглед, али га због клаћења воза не мо-

гу да ухвате. И међу безбројним рукама њему пруженим пружају се и једне дуге беле руке, али опет не може да их се дотакне због клађења воза. А оне се пружају за њим, расту, јуре, претварају се у светлост што сулудо титра на прозорима.

Залудели га доктори

У сунчаној ресторацији породица је последњи пут дала болеснику савете. Тихо, да други свет не чује, с једне стране је пригушено говорио брат:

— Па не дај да те тамо доктори боцкају и секу. Нека, кажи, хвала. Ја хоћу на природан начин да се лечим. Јело, сунце, одмор и — крај. Јеси ли чуо?

Жена је с друге стране шапутала:

— Немој тамо да те залуде. Ти доктори сваког залуде. Кажи, хоћеш само на природан начин. Немој да те направе као оног кривог Перу. Откако су почели у њега дувати, сав се искривио на једну страну.

Пријатељ је с другог краја стола говорио скраћеницама:

— Само памти: храна, одмор. Нож — никако. Прозор, смех, природно.

— Не берите бригу, — одговорио је болесник, — нисам ја залуд рођен у Шапцу. Знаћу ја изврдати. Они нека причају шта знају, — ја ћу терати своје. Не берите бригу.

А кад је воз кренуо и путник протурио главу кроз прозор да још једном махне својима, жена је потрчала и довикнула последњи пут:

— Никако само да дувају у тебе. И пази да се не заразиш са тако ровитим плућима. Пожурри отуд, месец-два дана, па доста.

— Будите спокојни, нисам луд.

Успут је мислио: „Нека доктори причају шта знају, ја ћу се држати свога. Не дам да се на мени уче и испитују. Није ме мајка родила да са њима прослављају на мој рачун”.

Чекајући у амбуланти на први пријемни преглед, болесник се преслишавао шта ће рећи шефу, али је и шеф унапред знао шта ће казати новом болеснику, јер је већ био добио његову болесничку листу послату од среског лекара. И тамањ је узбуђени пацијент хтео да се изјасни, а шеф га пријатељски обгрли око рамена, благо посади на столицу и брзо поче говорити, не дозвољавајући да му се упада у реч.

— Нисам знао да је у Шапцу тако културна средина. Господин доктор Вићентијевић види се много ради, и са успехом ради на социјалној медицини. Када будемо имали више таквих лекара, неће туберкулоза оволико харати по нашој земљи.

Болесник помисли да је сад на њега ред, али му шеф опет благо спусти руку на раме.

— Да, да, — рече он, — ја већ отприлике знам ваш случај, према листи коју ми је господин доктор послао. Болест код вас није запуштена, срећа је што сте на време дошли, моћи ћете се успешно лечити. Толика средства модерне медицине стоје вам на расположењу...

Углом свог хитрог ока шеф опази исувише велико неспокојство на пацијенту, па прекинувши брзо говор пређе на преглед. Слушао засебно сва-

ки плућни мехурић, на сваку пору грудног кошца спуштао своју руку, бележећи неке алгебарске знаке по цртежу плућа. Због те чудне мапе пацијент тренутно заборави своју главну мисао.

— После подне ћемо још видети на рентгену, — рекао је шеф устајући, и пацијенту се учини да је много нерасположенији него у почетку.

— Шта ли вам значе ове квачице? — усуди се пацијент да упита.

Шеф се слатко насмеја и опет га загрли.

— Неке докторске квачице, ви ништа не брините. Сад сам ја ту да се о вама бринем, — рече он, помало нестрпљиво га доводећи до врата, иза којих су многи други чекали на преглед.

Врло непријатна мисао рупи у болесников мозак, чим се нађе у ходнику: „Шта сам ја уобразио да доктори чекају на мене само да ме режу. Имају овде читаво стадо да им је сигурно и досадило. Ако предложи какво касапљење, значи збиља је потребно.” А потом се сети свих породичних савета, мудрих пријатељских опомена, и опет га обузе непријатељско осећање према свима докторима на свету. Хтео је просто да сможди себе самог, што одмах није казао своје погледе на лечење, што није објавио да ће остати само два-три месеца у санаторијуму. Чинило му се да је пропустио тренутак који се не да накнадити, да већ по подне нити идућих дана неће стићи да то каже. Хтеде да се сети чиме га је шеф спречио да одмах не објасни шта жели, али се све било чудно мешало у његовом сећању.

Док је стигао до терасе сасвим је повратио ранију борбеност, и неповерење у лекаре, осећа-

јући потребу да своју одлуку што пре саопшти ма коме. Журило му се као да оставља тестамент, и као да је тиме хтео да спречи свако касније колебање.

Кад га је сестра довела на терасу и одредила му место, разговор пацијената се мало утиша: сваки је меркао дошљака и одређивао му дијагнозу.

— Идете са прегледа? — упита га сусед са десне стране.

— Са прегледа. Поче шеф нешто о модерном лечењу, али му ја одмах рекох да нећу никаква сецкања ни боцкања; ако може нешто на природан начин — добро; ако не може — збогом, — одговори нови пацијент верујући и сам да је тако казао.

— Још си нов! — добаци неко из угла и други се насмејаше.

На веранду упаде пацијент жутог монголског лица, за кога је кружио глас да га је шеф спасао и дигао из мртвих, и који се такође тога часа враћао са прегледа.

— Е тај би, људи божји, хтео да си срећан што си овде! Сто пута ме је упитао: „Јеси ли сад срећан? Осећаш се сигурно као да си васкрснуо откако сам ти дао пнеуму?” И мораш, људи божји, све да одобраваш: и да си васкрснуо, и да си срећан, и све.

— Из оближње столице диже се човек у мрком оделу. Очи су му биле велики црни кругови, и око очију је имао друге модре кругове. Он као у неком заносу рече, обраћајући се пацијенту:

— Он вам је чудотворац! Знаш кад га видим да иде уз брдо, увек мислим: чудотворац, а не човек. Кажем вам..

Сви су дигли главе и гледали га смешећи се благонаклоно, као што се гледа дете. Нови болесник је мислио са страхом: „Овога су збиља доктори залудели”.

— Па ти, друже, као да си женско, заљубио се у њега. Сав трептиш кад о њему огвориш, — примети васкрсли болесник.

— Можда и трептим, само кажем: није обичан човек. Видиш ли га само како као муња прелета из виле у вилу, од посла до посла, од мисли до дела. И зар не диже? Зар нисте ускрсли? Ето ви, на пример, зар нисте ускрсли? Гледао сам вас кад сте дошли. Били сте убијени, неповерљиви. Гадиле сте се од свега овде као од гусенице. Нисте имали воље за говор, а камо ли за шалу. Ето, сад имате и духа. Он истина говори слично, али реците по души само: зар вам није мило кад вам тако говори? Дигао вас је из мртвих, и готово.

— Из мртвих! Шта ви то говорите! Ви сте заиста полудели за њим. Из мртвих! Повуците реч, кажем вам!

— Реч могу повући, али истина остаје. Нисам хтео да вас вређам. И није то само да је вас дигао. Дигао је и мене, и све нас. И овога дошљака што се сад овде рогуши дићи ће и против његове воље. Није обичан човек кажем и остајем при том.

Сви су се грохотом смејали.

Нови болесник осети неодољиво гађење и непријатељство према свима тим људима, нарочито

према човеку који је називао шефа чудотворцем. Чинило му се да је све говорио само да њега на-
врати да се повинује свима докторским предло-
зима, чинило му се да су се сви били заверили
против њега. И у новом пацијенту набуја некакав
ситничарски гнев. „Нисам дошао овде ваљда да
се заразим. Шта су ме ставили крај ових не-
срећника. Знају само да узму паре, а после их
се не тиче,” беснео је у себи.

Читава два месеца је трајала борба између
новог болесника и доктора. Шеф га је сваке не-
деље звао и саветовао прво издалека, нежно, потом
све одлучније и љутито да пристане на пнеумото-
ракс. А од куће су сваки дан стизала писма од
родбине: „Држи се само храбро. Не дај да те
доктори залуде. Немој да се на теби уче и ис-
питују. Одмарај се добро, добро једи, па се не бој.
И пожури.. Твој се боравак нешто одужи. Ниси
ваљда толико забрљавио да мислиш тамо да ве-
кујеш, као она будала Пера.”

— Па шта ја вама сметам? Плаћам лепо као
и други, а не тражим да се око мене мучите
као око њих. Пустите ви само меће да се на
природан начин лечим...

Шефа су до лудила доводила оваква уве-
рења:

— И желите сигурно да умрете на природан
начин, — праснуо би. — Онда сте то могли, при-
јатељу, и код своје куће. На ваше место може доћи
други, који жели да се лечи неприродно. Хиљаде
их чекају, ви им само место заузимате...

И шеф би наједанпут постао хладан:

— Ви, разуме се, имате право да се одлучите
по својој вољи. Само у том случају не бисте имали
права да останете овде дуже. И у случају погор-
шања, ја нећу бити одговоран; што је још нај-
горе, не знам да ли ћу се тада моћи надати потпу-
ном успеху. Ви све више слабите.

Болесник је одлазио утучен. Долазило му је
да одмах бежи, али су му старији пацијенти пре-
причавали многе случајеве, где су болесници ко-
ји су прекинули лечење настрадали, и остајао је.

А шеф би, испративши јогунастог болесника,
сав узрујан и несрећан, улазио нагло код кога
асистента, вапијући скоро:

— Неповерљиви су као да су дошли из џун-
гле. И сад, изволите, колега, сузбијајте туберку-
лозу. Вратиће се одавде какав је и дошао и још
са погоршањем, јер болест му напредује, и онда
ће се рећи: „Упропастили га доктори”. И нико
вам више из тог Шапца неће доћи. А ако бих
му дао пнеуму, процес би био нагло заустављен,
спасао бих га. И гледајући га излеченог многи
други би се поред њега спасли имајући поверења
у санаториумско, модерно лечење. Видите с чиме
све морам да се борим. Немам у својим болесни-
цима сараднике, они неће да ми помогну да их
излечим.

Нови болесник је збиља нагло опадао и јед-
ног јутра уплашено угледао у испљувку крв. Као
примитивцу тек му је у том часу било јасно да му
прети опасност. И наједном помисао на шефа и
на његову помоћ, која му је дотле била непод-
ношљива, учинила му се спасоносна, одмах је по-
слао сестру по њега.

Шеф је, погађајући шта га највише мучи, био врло благ:

— Не брини. Нисмо ништа пропустили. Сад је прави час да предузнем лечење. Видећеш како ћеш се добро осећати кад примиш пнеуму. Јешћеш као да си цео дан копао, и мисли ће ти бити ведрије. Живећеш као цар.

Шеф је прелазио одмах на ти, чим би видео да болесник више не прави отпор. Заборављао је све увреде, био великодушан; претварао се у брата, у великог глумца, у понизног болничара. И те вечери је болесник заспао мирно са мишљу која му раније није давала да спава.

Пет недеља после овога је човек са очима као кругови говорио на тераси, обраћајући се на смејаном пацијенту из Шапца:

— Нисам ли вам говорио да он спасава, ускрсава. Сећате ли се какви сте били кад сте дошли сав нарогушен и жут. И кочоперили сте се са оним својим природним начином. А сад је човеку мило да вас погледа: весели сте као да сте у сватовима, и румени, верујте ми, као ово моје ћебе...

Пацијент из Шапца је покушао реда ради да остане при своме:

— Па није ваљда побољшање дошло само од онога што су доктори учинили, радио је ту много више одмор и борови и храна, — а у себи се сујеверно молио Богу да му не урачунава у грех ове речи.

И тога дана као и пре три месеца остали болесници су лежали близу њега, али га то није љутило нити се плашио да ће се заразити од

њих. И са висине каквог научника је читао писмо од куће у коме су га кумили богом да се остави вештачког лечења и врати кући.

А у Шапцу су са нестрпљењем бројали дане, недеље и месеце. И жена је, разгледајући сваку нову фотографију што стигне из санаториума говорила, хучући:

— Не верујем ја да он овако добро изгледа. Све је ово вештачки. Све ће то спласнути чим престану да дувају у њега. Залудели га доктори, па то ти је. Оде тамо, па га и Бог заборави. Залудели га као и оног кривог Перу.

Слатко је бити сиромашан

Сестре су седеле на балкону што је гледао у прозоре једине ниске куће у њиховој улици. Било је тамо неколико палата, неколико двокатница, два празна плаца и та једнокатна кућа обојена сиво, са два старинска прозора и кровом који се дизао као шубара, и на коме се видело да је безброј пута оправљан. Сопственике и становнике палата љутило је присуство те мале куће, по неки су се чак и стидели што се налази у њиховој улици, као што се стиде богаташи присуства својих сиромашних рођака. Говорили су са негодовањем да човек нигде скоро у Београду не може наћи улице, где није заостала тако понека страћарица, која квари господство осталих зграда. Једино су сестре уживале због присуства те заостале сиротице из прошлости. Сваког дана су се забављале нагађајући шта се ради под шареним кровом од црепова: да ли студенткиња чита нагнута над књигама или крпи једине чарапе које је малочас опрала и осушила на последњем сунцу у дворишту. Тоба дана се, по њеној сенци што се оцртавала погурена на завеси иза које је горела светлост, то није могло лако погодити.

— Седи непомично, — рекла је старија сестра, — сигурно учи.

— Не учи, — успротивила се млађа, — крпи чарапе, али је окренута леђима па се не види како јој се руке мичу.

После тога су сестре заћутале, уживајући у пријатном сутону и заборавивши часом на малу кућу и њене становнике. Затим је изненада приметила млађа, погледавши опет на прозор сиве куће:

— Слатко је бити сиромашан. Нема човек никаквих брига. Опрала је своје чарапице, осушила их, и, видећеш, сад ће, док их само окрпи, отперјати у шетњу весела као да их има стотину на гомили.

Наједном се нова сенка појавила на завеси: држала је испружене руке и спустила неки предмет на сто. А за њом је ушла у собу и трећа сенка, сенка високог младића. И обе су се нагло смањиле и измешале са непокретном приликом студенткиње.

— Сели су да вечерају, — објави старија сестра, која је толико пута посматрала тај час у малој кући. — Сигурно имају само какву чорбу од кромпира или спанаћа. Слатко је тако имати само једно јело, па бар га човек поједе до последње мрвице, а не као ми што морамо свако јутро да га просипамо.

Тако су разговарале сестре, па ушле и саме да вечерају. Врата што воде на балкон била су им широм отворена и небо пуно звезда као скупоцени застор је било између њих и осталог света, док су вечерали. Понеки ауто би објавио да скреће на десно, чуло би се покатад звоно удаљеног трамваја и потом је одјекнула песма.

— Студент! — у глас рекоше обе сестре и пођоше на балкон да виде јесу ли погодиле.

И било им је просто ужасно кад су виделе да су се превариле и да улицом пева неко други. Њима се просто чинило да живот у малој кући мора да тече онако како оне претскажу. Зато су, љутите, већ хтеле да се склоне, кад се једна завеса на малој кући диже, студенткиња помоли главу, разгледа улицу, разгледа околне куће и рече:

— Нема никога. Могу дићи завесу и мало отворити прозор.

— Хоће сигурно наглас да учи, па јој је непријатно, ако би је ко чуо, — шепатом примети сестра што је стојала у вратима балкона.

— Чудо отварају прозоре с улице, — као за себе рече друга, — они су им обично по цео дан затворени.

И обе полако, на прстима, изиђоше на балкон да боље виде, старајући се да седну у сенку, да их становници мале куће не би опазили. Кроз вретенасте мале стубове балкона су виделе како се и друга завеса диже и прозор отвори.

Жена погнутих леђа прала је судове и слагала на необојен чамов сто. Уза један зид је стојао гвозден војнички кревет, а уз други расклиматан кухињски орман.

— Значи, и у кухињи спавају, — отрже се једној сестри. — Та сиротиња је збиља довитљива.

Али је брзо њихову пажњу привукла друга соба. Студент је скинуо капут и разгледао поставу. Студенткиња је пеглала марамике и разастирала их свуд по соби онако несавијене, да

се још суше. Тај приказ је развеселио сестре и млађа је поновила скоро гласно своју уобичајену примедбу, заборавивши да не жели да је доле чују.

— Е, слатко је бити сиромашан. Малочас их је опрала, осушила, а сутра ће их задовољно вадити из џепа као да их има стотину.

— Ћути, — опоменула је строго старија, љута што јој смета у посматрању представе што се одигравала у малој кући.

— Сестрице, молим те ми окрпи поставу, већ су ми џепови испали напоље.

Студенткиња је оставила марамике и зналачки прегледала поставу на братовом капуту.

— Немамо толику парчад, — рече потом. — Чиме да окрпим? Ах, има нека стара мамина кецеља. Кад она заспи, украшћу јој и окрпити. Она би је иначе носила још сто година.

— Како се дивно све чује, — прошапта једна сестра на балкону, занесена као да је у позоришту. — Чујем их просто као да сам доле.

У другој соби мајка је за то време опрала судове, почистила под, прошила стару раскупсану метлу, да не би парчићи са ње отпадали и, хукнувши гласно, села на кревет. Убрзо је уморна задремала, наслонила главу у шаку, постајала тако неко време, и, опазивши да ће да заспи тако седећи, пришла прозору да га затвори, јер се при отвореном не би могло спавати, пошто је био врло низак.

— Слатко је тако од умора седећи задремати, а не као ми што се по два сата преврћемо у

постељи, приметила је, уздахнувши, старија сестра и обе су сад обратиле сву пажњу на другу собу.

Студент је у том часу читао некакву дебелу књигу, а студенткиња савијала марамице.

— Мама је легла, — примети он. — Тражи сад ту кецељу. И чуј, молим те, нађи и неку крпицу за кошуљу, поцепала ми се на лакту.

Девојка се изгуби иза врата која су водила у претсобље, младић настави да чита, и сестре су могле спокојно да разгледају собу за коју су толико пута само нагађале како изгледа.

— Имају, видиш, само постеље и сто, — рече једна. — А и боље је. Што мање ствари, мање бриге. Живе као птице на грани, а ми смо робови тих којекаквих ормана и чуда.

— Пст! Ево је, нашла је кецељу.

А девојка за трен ока исцепа неку црну крпу на парчиће и стаде да крпи. Седела је сасвим близу сијалице, јер је светлост шкиљила као у свеће. Издалека се улицом чули кораци.

— Спусти часом завесу, — замоли она брата. — Нећу да ми свако ту гледа.

Сестре су на балкону постале несрећне што се завеса на сцени спушта, али се ускоро, кад се пролазникови кораци изгубили на другом крају улице, завеса опет дигла. У соби је девојка и даље крпила нагнута над капутом.

— Слатко је имати тако само једно одело, и кад га износиш онда тек друго; а не као код нас, па морам да засипам све нафталином. Веруј ми, завидим том младићу, — тихо је опет приметила сестра у вратима балкона.

— Ћути! — запрети друга, нагињући се да боље чује.

Капут је у том био окрпљен и девојка га пружила брату.

— Слушај, — почела се умиљавати око њега, — имаш ли још оних десет динара што ти је остало од кондиције? Треба ми динар и по за марку да пишем Јовану.

Младић просто разрогачи очи од чуда.

— Десет динара! — скоро викну. — Ниси ваљда толико глупа да мислиш да ће ми десет динара трајати петнаест дана. Треба можда и ја некоме да пишем!

Девојка се снужила. Понова је села крај стола и ућутала се. Брат је размишљао седећи на кревету. Најзад рече:

— Преостало ми је свега два, ево ти их.

И из страховите дубине неког џепа на прснику извади два динара, и пружи јој.

— Али, — додаде, — иди сад у кујну, нађи штогод за јело, страшно сам гладан.

— Гладан! — прекорно узвикну девојка. — два си тањира чорбе појео. Баш сте ви мушкарци прождрљиви. И три пут више хлеба си од мене слистио, просто не верујем да још ниси сит.

— Шта се претвараш, — дочека брат нестрпљиво. — Признај да би и ти могла појести сад још једну вечеру. Разуме се.

Девојка се засмеја гласно, забацујући главу и претећи му прстом.

— Разуме се, — понови младић победоносно што је био тако добар психолог. — И немој се тако гласно кикотати, него иди пронађи нешто за јело.

— Ничега немамо, — рече девојка опет се узбуђивши.

— Видео сам једно јаје у орману. Донеси њега, — рече младић.

— Ставила га мама у чорбу, — рече сестра.

— Па има ваљда каквог пекмеза! Зар смо појели сав пекмез из плавог лонца? — зачуђено упита брат.

— Још пре три дана, — одговори снуђен сестрин глас. — И сад више не питај. Ноћас ти ништа не могу измислити.

И она поче спремати постеље за спавање.

— Ништа, онда нећу вечерас више да учим, — објави увређено младић, желећи да извуче бар какву корист из те незгоде. — Ко је још гладан могао што да упамти.

— Право кажеш, — потврди девојка. — Хајде да се спава.

И затим приђе и спусти завесу. Тако се завршила тога вечера представа у малој сивој кући, и сестре се повукле у собу из своје ложе на балкону.

— Увек сам говорила да је слатко бити сиромашан, — рече млађа скидајући огрлицу с врата и прогутавши бонбону од чоколаде. — Лећи ће сад и мирно заспати, а не као ми што не-

хигијенски напунимо до вршка желуце па идемо у постељу.

— Кад је човек гладан, најслађе спава, — дочека старија, зевну, протегли се, и, седајући у фотељу крај лустера, додаде: — Штета што су спустили завесу, било је тако занимљиво.

Тужан сусрет

Лука се у недоумици заустави крај високих зграда поред звездаре. На југоистоку се плавила Авала и као да је терала пред собом неколико белих облака. У њеном подножју и по огранцима певали су кровови новог Београда, гдегде нагомилани и збијени као уплашено стадо, гдегде раштркани по зеленим ливадама или тамним орањацима. Читава једна војска сиромашних полуграђана, жудних градског живота, логорила је пред капијама престонице и чекала час да уђе унутра. Међутим, десно, у шумарцима Топчидерског брда, дизали се мали дворци богаташа, већ ситих градске буке, зидова, трамваја и ваздуха што мирише на бензин и вртоглавицу. А у самом подножју високих зграда чучале су јатаганмалске учере, где је Лука требало да нађе свог земљака Стојана Петровића, који је два месеца пре њега дошао у престоницу.

Он као пијан, после непроспаване ноћи, пође овим насељем Цигана и градске сиротиње, завирујући у сваку кућу, али не усуђујући се кога да ослови. Улице су биле стрме и криве, пуне неких крњадака и крпа. А поред ових самониклих улица ређале се бедне, скоро смешне због своје трошности, куће. Гледајући их Лука поми-

сли са сажалењем: „Во имја оца, зар и овде људи живе.”

Најзад се Луки досади да сам погађа у којој ли му од ових кућа може бити земљак, и реши се да кога запита. У неком дворишту засађеном првим цвећем, где су се на клупи ветриле ствари сасвим сумњивог порекла: атласни јорган поред исцепане сламарице и перјани јастук поред неких дроњака, Лука угледа стару, погоспођену Циганку.

— Мама, — ослови је Лука покорно прилазећи огради, — би ли ми могла рећи...

Али Лука и не доврши што је хтео рећи, а Циганка плану, увређена том његовом почашћу:

— Јади те смамили, ко је теби мама!... Буци се...

Упита још двоје, троје, али му ни они не рекоше ништа за земљака... Онда уморан седе на неку клупу поред плота. Пред том клупом улица је је била почишћена и поливена овде-онде. Лука помисли како се земља шарени као крава шаруља његовог суседа у селу. И после још неких мисли мало задрема. Када се из сна трже, иза њега је стојала жена збрчканог црвеног лика, белих трепавица и малог носића. Руке су јој биле затекле и мало модрикасте као у праља. Распремала је нешто око шупе у дворишту, и тренутно је негде нестаде. Лука опази под стрехом неколико тестера и ногара.

— Да Стојан не буде овде? — као за себе рече Лука.

А кад се белотрепа жена опет појави, упита је:

— Да ти то човек не тестерише? Или издајеш коме ту шупу?

Жена као да једва дочека питање, и објасни му да нема човека, већ те шупе издаје неким тестерашима и зидарима, буд зашто, тек да јој не стоје празне.

— А да не станује у тебе мој земљак Стојан Петровић? Писао је да станује негде са радницима у Јатаган-мали.

— Имају нека два Стојана, — брзо дочека жена. — један ће бити сигурно тај што га тражиш. А имаш ли ти преноћиште? Ако немаш, у мене је једна клупа још празна, могу ти је издати.

— Па остаћу бар једну ноћ, да видим да није међу тим радницима и мој земљак, а после ћу се с њим договорити. Знаш, — додаде Лука као у поверењу, — син му се пре два дана родио, па хоћу и то да му јавим.

Потом жена одведе Луку у шупу. Кроз полутаму он назре једну људску прилику на клупи. Жена му објасни да је то неки од радника, коме није добро има већ две-три недеље. Она показа Луки клупицу у углу, прекривену неким дроњцима и рече да ће му дати још и сламни јастук и мало покривача, ако се погоде. Свуда око до те клупе коју је нудила, биле су друге прекривене старим поњавама, исцепаним ћилимовима и на понекој само сламарица танка, улежана као гнездо. По поду од набијене земље траље, прљави делови рубља, згажене цигаре и кутије жижица. На столу у средини сасушена кора хлеба, чевеци белог лука, недопијена чашица ракије. Жена

као да осети стид због толике прљавштине и рече:

— Ја ретко овде улазим. Има месец дана како нисам код њих завирила. Немам никаква посла. — И додаде: — Могу ти још једну клупу донети да ти буде шире. А можеш и сламарицу набавити, ту близу је Сењак.

— Па шта ћу кад се мора, — одговори Лука суморно. (Најтеже му је било што је ту крај његове будуће постеље јечао болесник.) — Само док не нађем земљака.

Жена је већ била пошла да изиђе, али као да се нечег сети, застаде на вратима и рече тихо:

— Чини ми се да се Стојан зове и тај што лежи.

Лука се уплаши.

— Бог с тобом, жено, — рече он, — човек је здрав отишао, куд би то сад с њим било.

И како је био уверен да тај болесник не може бити његов земљак, стаде нестрпљиво чекати раднике с посла. Тек пред само вече стругари се стадоше враћати и, не опажајући Луку у сутону угла, седоше да вечерају око заједничког, од неуглачаних треница начињеног стола. Неког, кога су звали Мујом, и који је имао детиње ћосаво лице, дирали су да се најео свињске масти, у јелу што му га је дала нека госпођа. Неки Македонац је на свом креветцу пребројавао зараду. Лука се стаде накашљавати, да би га приметили, спремајући се да их упита за Стојана. Многи овлаш само бацише поглед на њега, тренутно су били заузети разговором. Једини Мујо се примаче ближе Луки у жељи да се распита одакле долази.

У том опет зајеча човек што је лежао, а Мујо рече седајући крај Луке:

— Ето га, уболестио се...

Није знао како би друкчије отпочео разговор, па исприча за тога човека како му се није дало, како је почео лепо да ради, нашао и ноћни посао, а није био човек изелица, од малог је живео, али, ето, уболестио се. Осећа, каже, велики умор, срце му лупа, чим што потегне, и кашље. Ваљда назебао човек па кашље по целу ноћ, не можеш од њега ока склопити.

— А да није она несрећа, — рече Лука шепатом. — Веле да је тога овде пуно.

Мујо га одмах разумеде. И сам је то мислио, али је тек онако из душевности говорио о назебу. Јест, да човек није крив својој бољци, али некако дође и срамота од тога да се разболиш. Људи то крију. Зато Мујо рече:

— Та неће бити, него се човек онако уболестио, прозебао ваљда...

— А да не станује с вама овде неки Стојан, Петровић по презимену, то ми је, знаш, земљак, тражим га, — прекиде га Лука.

— Стојан? — рече Мујо збуњено. — Па и ово је Стојан, Стојан из Лике; канда се и Петровић презива.

У том се болесник диже на лактове; вечерња светлост паде му на лице, залутала однекуд кроз отворена врата.

— Земљаче, — скоро зајаука Лука, — јеси ли ти то побогу! Шта ти би, те се разболе... Сина си добио...

Он се примаче болеснику, пружи му руку као да би да се рукује, али му одговори само страшан кашаљ несрећников.

— Сина си добио, — понови Лука не знајући у часу што би.

— Ко си ти? — упита промукло болесник, док су му очи несвесно почивале на Луки, као да га никад у животу није видео.

Људи један по један изиђоше напоље, нису знали шта би од жалости, и поседаше под стреју, на вечерње сунце. Иза шупе се чуо шум прања рубља, белотрепа жена је прала певушећи. Била је задовољна што је и последњу клупу издала.

Још недељу дана Лука је чувао болесника, који га је у часовима препознавао, али опет брзо падао у занос.

— Воде бих, земљаче, — рекао је осмог дана Луки.

А кад се овај вратио, било је већ све свршено. Лука се прекрсти са новом мишљу пуном страха за своје и за себе. То је била и као нека нема молитва, да их Бог саклони такве беде, и нека свест, тренутно врло јасна, да ће једном сви умрети. Помислио је и на породицу покојникову, на малог сина, али је од жалости брзо отклонио ту мисао. У сандучету је имао свећу и брзо је упали, мислећи да ако Бог види, урачунаће ако је и касније. Затим извади мали, још неопран, убрус и пребаци преко кржаве мрље на покривачу и лицу.

Људи су у ноћ мало поседели, пошто су помогли Луки да колико толико уљуди покојника.

Поређани око стола где је покојник лежао причали су суморно. Неки Турчин је казивао како негде у Скопљу има човек што лечи од сушице. Сумпором и катраном. Народ само врви њему.

— Да знадосмо за раније, — рече жалећи Мујо.

— У нас је тога много, — јави се сух, црножут човечуљак, покашљујући. — И све удара, не чуо ђаво, у овако радни свет, у ове што се отисну у град.

— Истина је, — обрадова се други томе запажању, јер га је и сам имао, — истина је то. Ја ти знадем, брате, људи као грмаља, па крене ли само гдегод овако у град на аргатовање, о час се осуше као биљка. Да ли ко знаде шта то буде са човеком, побогу!

Жутоцрни човечуљак, ослобођен овим разговором, признаде што је дотле радије волео да крије:

— У мене тако, не знам шта је, ударила несрећа у кућу. Оне ми три девојке као мале беху све јача од јаче; а сад, како стигоше за удају, почеше венути, као да их нешто гризе изнутра.

Опет Турчин помену човека из Скопља, што лечи сумпором и катраном. А жутоцрни човечић узвикну са очајањем:

— Где је Скопље, мој брате, никад ја не могу до њега отићи.

Сад се и Мујо усуди да призна:

— А имам и ја сестру, удала се лањске године и родила, али отада никако да се дигне...

— И у мене, — јави се Македонац, — брат момак умро. Како се вратио у јесен кући, пао и више се није дигао.

Потом људи утонуше у бриге о својим убогим домовима, расејаним по голетима Лике, камењарима Црне Горе, Херцеговине, пропланцима старосрбијанских и македонских планина.

Вереник доктор

Надежда је дошла да проведе школски одмор код тетке. Целе године тетка је није видела, јер је Надежда у Загребу студирала медицину. Али није прошло дана да је се тетка није сетила. Узнемири ли јој се срце, она је се сети, мислећи како би добро било да је ту да јој да какав лекарски савет; ухвати ли је промаја а она се сети Надежде; заболи је зуб а она зажали што Надежда није ту, да јој каже каквим тејем да испира уста.

И сад, већ прво јутро, тетка почиње са запиткивањем:

— Верујеш ли ти у промају?

— Како то, тетка, верујем ли у промају? — пита Надежда кроз смех. — Како се у промају може веровати?

— Па тако, лепо, верујеш ли да се од промаје може назепсти? Јер има, гледам, жена па потварају и врата и прозоре унакрст и тако послују по цео дан и опет им никад ништа није. А ја станем ли само на промају, ухвати ме. Шта ви, доктори, о томе мислите?

Тетка је Надежду, која је свршила тек прву годину медицине, већ звала доктором и била спремна да јој неограничено верује. И ма да је Надежда желела да оправда ово поверење, то је доста

тешко ишло, јер су теткина питања била изненадна и о њима се у школи није учило. Она узалуд покуша да реши проблем: како то да једни стоје на промаји и да им ништа не шкоди и да други опет не могу да је поднесу.

— Па не знам, тетка, у болницама, видим, слободно отварају...

Али она и не доврши, а тетка скоро љутито дочека:

— Како то да не знаш; зашто онда учиш школу? Шта ћеш сутра, ако те позове неко, и баш те то упита? Нећеш ваљда казати: не знам.

Тетка није могла да разуме да се учи школа, а да се нешто не зна. И особито да се учи за лекара, а да се не зна шкоди ли промаја. Сто би пута више волела да доживи неко лично разочарење, него, на пример, да се разочара у науку, или у оне који су јој се посветили. Зато одлази неким послом. Љута је и иде да то сакрије. После неколико часова враћа се и пита, желећи да се помири:

— А верујеш ли ти у траве?

Сад је Надежда већ знала шта значи ово: верујеш ли.

— Како не бих веровала!

— Знам, знам, — прекида је тетка, — него да ли су боље траве или медицине? Неки, видим пију само траве. Волела бих да знам да ли доктори верују у њих.

— Велики део лекова узет је из биља. Али обично једна трава не садржи све што треба за лечење неке болести, а у медицини је све комбиновано, — одговара Надежда, задовољна што

јој се одмах дала прилика да поврати теткино поверење.

Али је тетка била неисцрпна. Просто су је морила питања хигијене. Вечито је само о њима размишљала. А Надежда је била једино створење, које ју је могло о свему овоме обавестити. Зато јој целог дана није дала мира, сваки час је запиткујући.

И све је постајало повод за оваква запиткивања. Сутрадан по доласку Надежда је хтела да јој помогне око спрамања соба.

— А верујеш ли ти у чистоћу? — одмах тетка искористи прилику.

— Сви доктори у то верују. Чистоћа је пола здравља, — одговара Надежда смело, већ навикнута како треба с тетком говорити.

Тетка се обрадова.

— Ето и ја сам целог живота веровала у чистоћу. Лакше дишем, кад ми је кућа чиста. Види се, ти си на тетку. Чујем неки ме оговарају: Шта, каже, ваздан лицка и чисти, ишчистиће, Боже опрости, неког ђавола!

И помене ли само Надежда да је боље имати голе подове, да се тако да лакше одржати чистоћа, тетка сутрадан дигне застираче са свих подова и три пут дневно брише влажном крпом. Помене ли да је здраво да се постеље по цео дан ветре, она више не намешта собе. Ако Надежда каже да је што хранљиво, то се одмах сутрадан кува.

Али она сваки час заборави да се пред тетком не сме сумњати, и не сме рећи да се нешто не зна. Тетка је одмах несрећна и разочарана.

— Како то не умеш да објасниш онако, простим речима, шта су то угљени хидрати? Шта ми вреди што кажеш да их има у кромпиру и хлебу, а не умеш да објасниш.

— То је врло тешко, тетка, — каже Надежда, — могла бих ти једино рећи чему служе.

— Како то тешко? — чуди се она, и оставља виљушку, просто од једа не може да руча. — Како ћеш онда сутра болеснику објаснити!

Једном тетка тако сасвим изненада, док је Надежда очекивала опет питање из хигијене, упита као узгредно:

— А верујете ли ви, доктори, у љубав?

У ствари тетка је о овоме много мислила, само јој је некако незгодно било да пита. Гледала је стално Надежду мислећи: „Изишла је лепа девојка. Бојим се већ је почела да мисли на љубав.”

Надежда се зачуди. Постаде сва црвена. Учини јој се да тетка нешто зна, па хоће да је дира. Зато одговори што је могла немарније, али одлучно:

— Не верујемо.

— И ја сам мислила; — рече тетка задовољно, — после свих чуда што се нагледате, није могуће веровати у љубав.

Она није била свесна тога, али је некако желела да Надежда не мисли на љубав; сматрала је да се онда не може да учи, а то је по теткином мишљењу била велика несрећа. Чим се човек заљуби, одмах само мисли и говори о томе, а тетка је сматрала да студенти треба да воде само научне разговоре, и мисле само на школу.

Али ипак, да се још боље увери, упита кушајући:

— Па о чему тако разговараш, кад шеташ са друговима?

— О науци, — рече Надежда, и постаде још црвенија.

Сутрадан опет седи тетка с њом и опет мисли. „Изишла је лепа девојка. Сумњам да не мисли на љубав”, кад неко закуца на врата. Тетка се зачуди, ко ли то може бити; брзо склони неку непотребну ствар са дивана и пође да види ко је.

— То ће бити мој колега, — рече Надежда збуњено. — И он је дошао овде на летовање. Слободно!

Тетка га пажљиво посматра. Мисли: „Види се да је доктор. Врло је чист. Просто мирише на чистоћу.” Поздравивши се с гостом она скоро пуна поштовања седа на диван да чује како разговарају будући доктори. Очекује одмах разговор о медицинама, о витаминима, о болестима и тим разним чудима. Уместо тога они као најобичнији, нешколовани људи, почињу разговор:

— Једва сам чекао да те видим.

— Зар си ме се тако брзо ужелео? Нема ни недељу дана откако смо се растали, — каже Надежда смешећи се.

Тетку је све више страх од нечега, што неће ни себи да призна шта је. Врло је незадовољна и одлази из собе. Али се опет брзо враћа. У том часу младићева глава почива на Надеждином рамену. Тетка опет излази.

Кроз пола часа младић је отишао. Надежда се брзо спрема, хоће и она да изиђе. Али је тет-

ка гледа тако упитно и разочарано. Треба јој рећи истину, али како. Зато Надежда једнако седи пред огледалом, никако да се окрене. А тетка, бојећи се већ одговора који слуги, не сме ништа да пита. По глави јој се врзу невезане мисли: „Дакле, не разговарају о науци, ни о болестима. Можда га воли. Младић је чист. Прави доктор.”

Наједном се Надежда без икакве припреме окрете и рече:

— Теткице, то је мој вереник.

Тетка застаде; рука коју је била дигла према орману, просто остаде непокретна. Није могла да дође к себи. Опет бујица мисли: „Вереник пре свршене школе. Глава на рамену Надеждином. Дошао нарочито. Да ли је знала да ће доћи. Чист је. Да ли је мајци казала.”

— Толико си пута говорила да се нећеш удати пре свршене школе, — рече она најзад прекорно.

Надежда је утучено ћутала, као да је збиља учинила неку смртну кривицу.

— Значи човек је увек исти, па учио или не учио школу — продужи тетка.

Надежда је још ћутала, па онда поче плакати. Бујица суза поли њене образе, па паде на руке, на одело, на пудријеру коју је несвесно држала у рукама. Жалила је у том часу тетку, жалила себе; чега год јој се мисао такла, тога јој је било жао.

А тетка као да је само њене сузе чекала па да се освести, наједном дође себи. „Бог са мном био, шта сам ја полудела. Удаје се, па крај. Изабрала је доктора. Увек ће међу собом научне разговоре водити. То је нешто сасвим друго”.

— Сигурно га не би изабрала, да је које друге струке? — упита она што је могла блаже, као да би тиме хтела поткупити одговор.

Надежда је још јецала.

— Разуме се да не би, — одговори тетка уместо ње. — Па добро, зашто сад плачеш? Изиђи одмах па дођите после заједно овде, имам нешто да га питам.

Увече су сви троје седели у полутами. Тетка је била срећна: водио се научни, прави лекарски разговор. Вереник је врло радо, чак са неким уживањем, одговарао на теткина питања.

— Да ли ви, лекари, верујете у промају?

— То је ствар индивидуална, као и у свему осталом, — одлучно и уверено рече вереник (он је одмах погодио како треба с тетком говорити). — Све нагле промене штете организму. Ако прегрејани станете на хладну струју, разуме се да морате изазвати назеб. Али то још зависи и од навике...

Тетка је уживала. „Како одмах зна шта га питам. Биће прави, велики доктор”.

— Сутра је среда, ја сам навикла да постим — рече она. — Шта ви, лекари, мислите о посту?

— О, пост је врло добар, — хитро одговори вереник, — неопходно је с времена на време испостити црева и одморити их. А и ради промене је добро. Ви, тетка, као прави лекар, водите рачуна о хигијени.

Тетка је била поласкана. То се и по очима, и по лицу, и по збуњеним покретима познало.

Све више јој се вереник свиђао. Ниједном није одговорио да нешто не зна, као Надежда. У све је био сигуран и погађао је баш о чему треба говорити, сам је наводио разговор о беланчевинама, о скрбовима, угљеним хидратима, о утицају сунчаних зракова, о томе како мед иде директно у крв, како се за уље не троши нимало енергије при варењу, о неким модерним леčiliштима, о болестима и травама. О свему дакле што је тетку занимало.

— Је ли истина да је прорачунато колико чега човек треба дневно да поједе?

— Тачно прорачунато, — хитро одговори вереник. — Тачно се зна колико организму треба дневно масти, колико беланчевине, колико угљених хидрата и осталог, да би се одржао.

— Разуме се, — рече задовољно тетка, — и треба да се зна. То је врло важно. Само ћете ми морати исписати, у чему се налазе ови састојци, например те беланчевине.

— Донећу вам ја сутра, ако дозволите, једну књигу о томе. Тамо је све тачно срачунато и написано.

И онда, обраћајући се Надежди, додаде:

— Знаш, то је „Филозофија исхране”, за тетку ће то бити врло згодно. А могу донети и „Дијету”, и тамо је излагано лаким стилем. Дате су дијете за болеснике срца, црева, за плеуритичне, дијабетичаре...

Тетка је расла од милине. Вереник ју је коначно придобио. Нарочито својом готовошћу да расправља питања која су њу занимала.

— Увек треба тако научно да разговарате. Зашто сте доктори! Слушај, — обрати се она веренику, прелазећи одмах на рођачке односе, — дођи сутра код нас на ручак, немој се снєбивати, своји смо. Да, већ знам, Надежда ми је казала. А и те књиге ми понеси, молим те.

Мислила је: „Биће прави, велики доктор. То се види одмах.”

Прва плата

Када се Олга вратила са испита породица је већ била окупљена око стола. По њеном лицу погодили су сви одмах да је на испиту прошла добро, и дочекали су је весељем, загрљајима и питањима. Најмлађа сестра упита:

— Јеси ли све знала? Јеси ли ти знала најбоље?

Мати одмахнувши руком рече:

— Како је знала да је знала! Него је ли сад крај свима испитима?

Друга сестра радознало упаде:

— Хоћеш ли сад одмах бити постављена?

Није знала коме пре да одговори. Скинула је шешир и, одахнувши као после дугог пешачења, села за сто. Али за столом би постало тесно чим би сви одједном поседали и мати, уступајући јој место, рече:

— Чим добијеш прву плату, морамо купити један већи сто. Сад сте, хвала Богу, порасли и овај стари је одвећ мали?

— Какав ћемо, да ли на развлачење? — обрадова се најмлађа сестра. — Мени се највише свиде ти столови.

— Онда морамо узети и нове столице, — додаде друга сестра. — Шест ћемо нових столица

узети. Или не, узећемо дванаест. То ће бити довољно.

— Градите ражањ а зец у шуми, — јави се се иронично брат који је у погледу књижевног укуса још био на народним загонеткама и пословицама.

— Како сте досадни ви, браћа! Зашто нас не пустиш да замишљамо! — гракнуше сестре.

— Доста је сад! — заповеди расејано мати. — Хајде, Олга, једи супу, да се не излади.

Рекла је тако деци, а сама се упустила у сањарење. „Доиста, мислила је, крајње је време да се купи тај сто. Чекам на њега већ петнаест година. Овако увек по двоје морају да чекају у подне. А и виљушке се одмах од прве плате морају купити. Какве мало јаче, од кина-сребра. И Олга се одмах мора обући боље: те су јој старе ципеле већ никакве, а зимски капут јој је без фателина. А, опет, кад се понови она, морају и ове млађе!” И тако кад је мати срачунала, шта све чека на Олгину прву плату, просто јој се мозак збунио.

Зато готово љутито изиђе из собе да тражи какав посао и тако се мало завара.

Али сутрадан, још пре шест, пробуди Олгу.

— Хајде, хајде, — говорила је ужурбано као да се спрема за пут, — треба сви сад да се растрчимо, добавимо уверења, па да се молба преда до првог, јер после може министар где отићи, па ће имати да се чека опет до првог.

На то се опет иронично уплете брат:

— Не иде то тако брзо. Ти мислиш, мама, само треба предати молбу па је све готово. А не знаш колико њих већ чека на место. Сад је криза у држави, и у целој Европи. Знаш ли ти шта је то: криза?

— Ако је у држави као у мојој кући, онда знам врло добро: треба много, а нема се, — рече мати замишљено гледајући кроз прозор.

У себи је шапутала како да се напише молба, што је већ преко ноћи била смислила.

— Рећи ћеш у молби овако, — обрати се потом Олги, — да никаквог имања немаш, да си без оца, да си најстарије дете и да зато мораш да помажеш породицу. Наведи и то да си шеснаест година учила школу. Разуме се, треба им све казати, нека знају, — додаде скоро љутито.

— Не могу ја то све да ређам! — узбуди се Олга. — Просто ћу написати да тражим место суплента. А навешћу само шта сам студирала. То је сасвим довољно.

— Радите онда како знате, али ја мислим морало би се све навести.

Ускоро су уверења била прикупљена, молба написана опширније и више како је мати предлагала. И Олга је отишла у министарство, испраћена многим надама и стрепњама целе породице.

Кад се вратила, брат је дочека:

— Шта је, Олгице, где је плата? — и пође на општи разговор с намером да води опозицију.

Али су сестре побегле саме на саветовање.

— Он нас увек разочарава, — рече гимназисткиња, — не треба нам он. Причај сад шта су ти казали.

Олга се није чинила баш тако весела, али јој се свиђало да буди наде, и објави с уживањем:

— Првог сигурно примам плату. Има врло мало стручњака за геологију. Молим те, провири да ли нас Новак не слуша, па ћемо да правимо распоред. Одавно нисмо разговарале шта ћемо да покупујемо све кад будем постављена.

Кад су се увериле да је брат отишао, Олга узео оловку и стаде рачунати. Написа крупним цифрама: хиљаду шест стотина, колико се надала да ће јој бити плата. Испод тога потписа цене ствари, које су имале да се купе. На првом месту био је сто, да се мајка задовољи. Па столице, па капут. Па буџет за позориште. Најзад рукавице гимназисткињи, и машна брату.

То је било десетог. До првог је остало још двадесет дана. Читава вечност. Мати је зато сутрадан рачунала:

— Добро, јуче су примили молбу. Док је заведу, док је предаду министру, ето петнаестог. Док министар размисли, прегледа уверења, ето двадесетог. И опет остаје десет дана до првог. Могу ако хоће за то време сто пута да је поставе.

Онда изненада угледа да сат већ рано ујутру показује једанаест и рече:

— Чим те поставе, бацићемо ову кртију и узети нов сат. Још пре зоре показује осам, па се уплашим и дигнем пре света као вештица.

— Видела сам диван зидни сат. Не знам пошто ли може бити: има сребрне казаљке и откуцава, — обрадова се одлуци гимназисткиња.

— Треба штедети паре; — прекину је мати прекорно, — ти само чујеш ли да се има мало новаца, одмах би га утуцала. Куповаће се само што је најнужније и скромно.

Девојчица се нађе увређена:

— Па ово су још само планови! Зар их ти, мама, ниси прва почела правити, чим си чула да је Олга дипломирала? Уосталом, отсад више нећу давати своје савете...

Другог јутра би мати угледала излизане потпетице на чијим ципелама и замахала главом:

— Да ти одједном даду три плате, не би нам доста било. Какав сто, какав сат, морате прво ципеле поправљати и капуте искрпити.

Трећег јутра би освануло сасвим ново мишљење и нове потребе.

— Нећемо ни сто, ни чудо, ни сотону, већ ћемо прво купити један простран орман за кухињу. То нам је засад најпотребније. Немам где да остављам хлеб. Миши могу врло лако да уђу у онај стари, сав је шупаљ.

Четврти пут није више био ни орман. Спремајући рубље за прање, сетила се да нема добре лужнице и да би требало неке навлаке за покриваче. Пети пут било је опет нешто друго. Тако, кад су прошле две недеље, изишло је да не би за све потребе била довољна ни годишња плата.

До првог је остало било још само два три дана, а о постављењима се није ништа чуло, и

Олга је забринута пожурила у министарство. Отуд се међутим вратила утучена и расплакана.

— Шта је ново? Али нећу ни да питам, — уздахну мати узнемирено чекајући шта ће чути.

— Не само што неће нове постављати, него и старе отпуштају, — рече Олга и опет стаде плакати.

Видећи њене сузе, мајци се поврати храброст:

— Сместа идем ја у министарство. Морају ме примити. Изговорићу им све. Питаћу их може ли то тако да човек мучи и буљи очи над књигом шеснаест година, па на крају ништа. Рећи ћу им да сам удовица, да ми је муж у рату погинуо. Мора да ме саслуша.

А онда, кад је већ прво узбуђење прошло, кад је на души олакнуло, кад су једном изговорене гласно све те речи дуго смишљане за случај несреће да молба не буде услишена, јави се други, сасвим супротни талас узбуђења.

— А и шта сте се надигли сви у школу? Требало је све то на занат. Не могу људи, разуме се, да најаме тих плата. Као кад би мене ко сад натерао да дам неком плату, а ја немам одакле. Исто тако и они.

Брат је ћутао. Мало је требало па да заплаче. И ако се од њега много крило, ипак био је некако дознао да би му од прве плате сестре купиле прву машину. Сад се такав луксуз имао да одложи за богзна колико месеци. Стога није био расположен ни за какве дискусије о кризи, нити за пословице.

— Шта ти ћутиш? — обрати му се најмлађа сестра кроз смех.

Како су били скоро вршњаци, она се прва досетила узроку његове утучености. И додаде љубећи га:

— Не бој се, купујемо ти машину. Скупићемо нас три што имамо па ће и без Олгине прве плате бити довољно бар за то.

Девет синова

Столар Петар имао је девет кћери, али су и он и његова жена говорили:

— Да видите само, док одгајимо свих наших девет синова, нећемо се више мучити.

— Тек ће онда настати муке, — примећивали су суседи, — велика деца, велика брига.

— Аја, — тврдоглаво је одговарао столар. — Само нек моји синови сврше школу и занат, па то после није више моја брига. Држава има да се брине. Зар нисте читали неки дан да је краљ кумовао оној жени, кад је родила деветог сина? Јакако, држава потпомаже где има доста деце. То се тамо цени.

— Де, видећемо, — одговарали су суседи и одлазили са потсмехом.

Али је столар настављао дискусију сам. Прво је говорио гласно, не би ли им довикнуо, а после све тише и тише као себи самом:

— Јакако, то се тамо цени. Неће наша држава дозволити ваљда као нека да јој број становника опада. Држава, брате мој, потпомаже на све начине где види доста деце. Није то шала. И великашима је стало до тога да се народ множи: тада држава цвета, па је и њима боље. Тако је то.

Петар је био од оних ретких људи, какве данас сматрају за будале. Домовину је волео на

предратни начин, то јест сматрао је да су прво њени интереси па његови, веровао у светињу ослободилачких ратова, сматрао да министри и дан и ноћ брину само о добру народа, да као сами Бог о сваком појединцу воде рачуна. Веровао је да је човек срећнији уколико има више деце. Најзад био је од оних непрактичних родитеља, којима су и женска и мушка деца подједнако мила. Није ниједном добивши нову ћерку помислио: „Штега, треба спремати мираз”. А кад их је звао синовима није му намера била да покаже да жали што их нема, него да су му и кћери миле колико би били и синови. Говорио је:

— Дете је дете. И сад је, браћо, настало ново време. Не тиче се државе јеси ли мушко или женско, само јеси ли свршио школе, јеси ли спреман за рад. Диплома се тражи. Прошла су она времена кад си морао да будеш несрећан ако ти се роди женско дете, а сиромашан си човек. Данас тога више нема.

Људи су га подругљиво гледали, подбадали га на такве разговоре а после говорили:

— Е, што ти је будала. Не види да ту неће бити места ни за младиће а камоли за његове школоване ћерке.

Пошто Петар није био глуп човек, назирао је њихова исмевања, али његова доброта и бескрајна вера да ће све бити добро нису му дали да се љути.

Једном су девојке, чије се школовање ближило крају, забринуте приметиле:

— Говоре да се више неће примати женскиње у службу. Има, кажу, и сувише мушкараца који чекају место, па је ред да они прво добију.

Али Петар ово није могао нипошто да схвати и тврдоглаво је одбијао:

— Ти само добро учи и не брини. То се надлагују оне које имају рђаве оцене. Њих зато неће да приме а не зато што нису мушкарци. Кад је мени свеједно да ли сте девојке или синови, онда је држави још мање стало до тога.

— Али није, тата, — протестовале су девојке, — једна наша другарица је пре две године одлично свршила па још нема места.

Петар је међутим постајао све тврђи, што су га више разуверавале:

— Онда је нека богаташица па се то тамо сазнало....

— Није, није, — прекинуле су ћерке, — баш је сиромашна. То је чика Миланова ћерка.

— Е, онда им сад не треба случајно такав чиновник, — опет се држао свога Петар.

— Ти си тако чудноват, — скоро је кроз плач показала девојчица која је те године свршавала права, — ти увек нешто измислиш само да би могао да останеш при своме.

— Гледај ти свој посао, — рекао је Петар тобож строго, а у души му је било мило што су му деца тако отресита.

Потом је отишао у радионицу. Две средње кћери, које је оставио на столарском занату пошто су свршиле по два разреда гимназије, политирале су велики буков сто шапућући међу собом. Петар их погледа и задовољно се осмехну.

Помислио је да се не боји да га каква лађа избаци на пусто острво са његовом децом, јер би се са разним занатима и знањима која су стекла могла свугде снаћи. Најстарија је већ била учитељица, једна је учила шивење, једна била у посластичарској радњи, једна у средњој техничкој школи, једна у трговачкој, а најмлађу је, која је још била у основној школи, био наменио за доктора. Мислио је кад остале изиђу на пут помоћи ће да се она школује. Можда је неколико тренутака после разговора са кћерима био узнемирен, али кад се прихватио рада вратила му се потпуно стара вера у државну правичност и свемоћ. Није просто могао да не верује у нешто што је осећао да стоји над њим.

Кад је Љубица свршила права, деца су га ипак наговорила, за сваку сигурност, да оде до кума, човека који је имао утицаја на министре и разне друге важне личности и да га замоли да проговори коју реч у министарству.

— Чујем да не вреди сад написати само молбу, — рекао му је, — па те молим реци тамо коју реч за Љубицу. Напомени само да је пуна кућа деце. Држава потпомаже такве породице, то се цени тамо. Потсети их да су одлично свршила. Све им лепо кажи. Ја сам човек прост, не бих умео као ти.

После неколико дана кум је свратио у радионицу, поћутао неко време, као што се обично ћути пре него што се јави што непријатно, и онда рекао:

— Ништа, куме, засад нема за Љубицу. Решили су да примају само мушкарце. Новца мало, молби много, па су тако одлучили.

Петар остави посао па седе на нову, још недовршену столицу.

— Богами тако је, — настави кум, — веле да је случајно мушкарц, још би некако и ишло, учинили би ми.

— Е, па ето, шта да радим, — утучено рече столар. — Да сам чак и раније за ово знао, не би ми вредело. И сам знаш, само Бог може то да удеси. А рече ли им да их имам деветоро, девет Југовића? — додаде као прекорно, јер је мислио да кум није употребио сва средства за борбу.

— Рекох. Али, знаш, сад се то друкчије гледа. Сад се утркују ко ће мање деце имати. Веле намножило нас се и што ће толики свет.

Столар је и раније слушао такве примедбе, али му се учини као да тек сад чује. Осети нешто тако болно у срцу, нешто тако нејасно болно, као и сви који се после насилног завањања нагло пробуде, али победи ипак нада и фанатизам.

— Ништа, — рече, — то је само привремено, док се младићи не сместе, а после ће доћи ред и на девојке.

После годину дана је Радмила свршила средњу техничку школу, и опет је столар отишао код кума и рекао:

— Кажи им да је једна чекала годину дана, помогао сам држави колико сам могао. Право је да ми бар ову другу приме.

Али је и са другом било исто. Кум је у великој неприлици јавио:

— Настала су тешка времена. Сад ће и оно женскиње које је у служби да отпуштају, нема ништа од примања нових. И, кажу, откуд баш

да оде у ту школу, то је школа нарочито за мушкарце.

— Е, па оде, куме, зато што нису раније казали да је нарочито за мушкарце и зато што јој је ишао од руке рачун и цртање и она, како се оно зваше, физика. Па ја онда рекох — нека иде. И нисам ни сањао да ће се гледати и на то још да ли је женско или мушко.

Кад је после две године Милица свршила трговачку академију, пошао је сам столар по министарствима. Могао је да јој тражи место и у некој банци, али је хтео прво да покуша да јој нађе државну службу. Мислио је: „Боље од државице и динар, него у приватној служби и сто динара.” И наивно је чак веровао да му је дужност да прво држави понуди радну снагу свог детета, да би се огрешио ако би пошао прво на другу страну. И био је готово убеђен да ће ствар бити добро свршена.

Зато је у канцеларију министарства ушао спокојно као у своју радионицу и као својим суседима објаснио господину у фотељи шта очекује од државе. Похвалио се са колико је нових поданика обогатио домовину и додао:

— У нашој малој предратној Србији да их је неко имао још толико, могао им је осигурати будућност, па ћу ваљда и ја...

Веровао је да га човек у фотељи слуша са уживањем, али га он нестрпљиво прекиде:

— То су била друга времена. И не знам како данас још може да буде људи који верују да треба само свршити школу па да држава одмах

као на послужавнику понуди место. Најзад ми имамо толико мушкараца незапослених. Треба њих прво сместити. Вас се то не тиче! Свак гледа само своје, интересе..

Последње речи су се оштрије од ножа забеле у срце честитог столара. Највећа увреда коју му је неко могао рећи била је да је у бризи за своје добро заборавио на опште.

Неколико часака остаде ћутећи па узбуђено рече:

— Али, господине, ви не знате да ми је ово треће дете без места. За прво двоје нисам рекао ништа. Једно је завршило школу пре три године, а друго пре две. И ето драге воље се бринем за њих, само да олакшам држави...

Господин је као опарен скочио. Сматрао је да је столар увредио државу надајући се да ће после школовања као само по себи доћи запошлење, што је осећао толику повезаност између интереса државе и својих личних.

— Наши људи не знају ништа друго него на државне јасле, као да школа само зато постоји да се после вуче плата, — рече он скоро бесно.

Опет столар осети ове речи као жаоку и прекоревајући рече:

— Ја сам своје преполовио: једни су на занату, а друге сам школовао. Мислио сам да је за сваку земљу боље кад има више школованих грађана.

Мислио је још да говори, да каже шта је све сањао кад му деца постану своји људи, да објасни своју оданост према домовини и да би био кадар да и веће жртве поднесе него што

је ово одрицање, да најзад увери тога хладног човека пред собом да му је исто толико колико и њему стало до добра земље.

Али је господин имао много посла вероватно и хладно је завршио разговор:

— Најзад рекосте једна вам је већ у државној служби, то је довољно. Ми не можемо понаметати сваког ко се роди. И да је мушкарац још бисмо и могли разговарати а овако, молим извините, засад не могу ништа за вас учинити.

И, рекавши то, господин пружи руку у знак да је разговор свршен.

Сав збуњен и разочаран, Петар изађе на улицу. Сети се редом рођендана свих својих кћери. И тренутно, први пут у животу, осети као неку љутњу према својој жени, што није некако знала да га обрадује којим сином. Покуша да уобрази да уместо девојака има све саме мушкарце, и просто му се учини као да чује где му господин код кога је малочас био говори: „Браво, богами, девет синова. То је врло добро. Да је женскиње не би ваљало, али овако свима ћемо им наћи место.” Можда се неколико часака јави и извесно нерасположење према држави, извесно осећање несклада између онога што он према њој гаји и онога чиме му се узвраћа.

Али су људи његове врсте оптимисте и праведнији него што би икоји министар на свету очекивао од својих поданика. Приближивши се кући и угледавши како му у дворишту кћери спремају сто за ручак, њега опет обузе стара вера у успех и стари понос патријархалног оца. Осети широку радост у одрицању, какву су некад

осећали грађани мале Србијице кад су били у питању неки виши, по њихову схватању, интереси... Учини му се да цела земља од њега очекује ту жртву, да равнотежа државних финансија зависи баш од тога што ће се уштедети на његовој деци. Помисли да је чак и праведно што се мушкарцима даје првенство, јер је наивно веровао да је то због тога што они у случају рата гину. И још много других некористољубивих мисли и расположења прође му кроз срце, док се није утешио. И улазећи у капију весело довикну:

— Да се прво руча, а после ћемо о свему разговарати.

САДРЖАЈ

	Стр.
Деда је човек	5
На тавану	14
Догађај у учионици	23
Амајлија	30
Украдени колач	38
Подеране сандале	46
Ружица неће дар	55
Гром	65
На киши	72
Љубав постоји	78
Чудотворац	86
Залудели га доктори	97
Слатко је бити сиромашан	106
Тужан сусрет	114
Вереник доктор	122
Прва плата	131
Девет синова	138

КАКО СЕ ПРЕТПЛАЋУЈЕ НА „НАШУ КЊИГУ“

„Наша књига“ излази сваког месеца сем јула и августа. Она доноси само приповетке, новеле и романе наших савремених писаца, без обзира на то да ли су ти писци „стари“ или „млади“, без обзира на књижевни правац који тренутно заступају и школу којој припадају, постављајући им као једини услов да су у својим стварима нови, добри и занимљиви.

За једну годину свога излажења „Наша књига“ је стекла пуно поверење својих читалаца, наишла на најбољи пријем и подршку код критике, повратила помало изгубљену веру у наше писце и у лепшу и завиднију судбину наше књиге.

„Наша књига“ је најјевтинија књига. Броширана или повезана у чврст и елегантан платнен повез, она има десет до дванаест штампаних табака (160–190 страна) и технички је опремљена врло укусно.

Уредник „Наше књиге“ је Ж. Милићевић, а издавач књижара Геца Кон а. д., Београд.

Поједине свеске „Наше књиге“ у књижарској продаји стају 15 динара. У претплати свих десет књига које изиђу у току једне године стају 120 динара (за примерке повезане у платно 100 динара више). Полугодишња претплата је 70 динара.

Претплата се шаље: издавачкој књижари Геца Кон а. д., Београд, Кнез Михаилова улица, 12, или на чековни рачун Поштанске штед. у Београду број 56742.

80
2/14